

Inesa Grikšaitė

Klaipėdos miesto religinių bendruomenių santykiai su sovietų valdžia 1945–1954 m.

Straipsnio tikslas – atskleisti Klaipėdos miesto religinių bendruomenių gyvenimą XX a. penktajame ir šeštajame dešimtmetyje bei sovietų valdžios kovos su bažnytinėmis institucijomis būdus.

IVADAS

Kaip rodo archeologiniai tyrimai, Klaipėdos kraštas yra senojoje baltų žemėje, kuri etniškai priklauso dabartinės Lietuvos teritorijai. Tačiau keletą šimtmečių, nuo XIII iki XX a., jis įėjo į Vokietijos valstybės sudėtį. Per šį laikotarpį Klaipėdos kraštas buvo atitekęs ir kitoms valstybėms – Švedijai, Rusijai, taip pat Lietuvai, tačiau tai trukdavo neilgai, nes vokiečiai kaskart jį susigrąžindavo, kol galiausiai 1945 m. sausio 28 d. įvykiai Klaipėdos istoriją pasuko kita linkme.

Klaipėdos miestas unikalus savo istorija, daugiakultūriškumu. XVII a. čia įsivyravęs protestantizmas lietuvių ir vokiečių kultūrų sankirtoje suformavo naują – lietuvininkų – etnosą. Specifinė miesto geopolitinė padėtis, nulemta aplinkinių valstybių interesų, turėjo įtakos jo kultūrinei, taip pat ir didelei konfesijų įvairovei. Antrasis pasaulinis karas Klaipėdos istorijoje paliko gilų randą. Sovietų okupuotas miestas buvo atstatytas iš naujo ant senųjų pamatų.

Pusę amžiaus trukusi sovietų okupacija Klaipėdoje, kaip ir visoje Lietuvoje, paliko

ryškų pėdsaką. Totalitarinis sovietų režimas, kuris vienintele moksline pasaulėžiūra laikė marksizmą-leninizmą, siekė iš pagrindų pakeisti ankstesnę santvarką bei visiškai kontroliuoti socialinį, politinį ir kultūrinį valstybės gyvenimą. Šis režimas neigiamai traktavo ir religiją. Tokį jos vertinimą ideologiškai motyvavo marksistinio-lenininio ateizmo teorija. Pasak jos, religija – tai „liaudies opiumas“, tad pagrindinis proletariato tikslas – visiškai ją sunaikinti. Ši kova buvo laikoma liaudies išvadavimu iš priespaudos ir religinių iliuzijų. Nors SSRS ir LSSR konstitucijos garantavo piliečiams sąžinės laisvę ir teisę išpažinti bet kurią religiją arba neišpažinti jokios, tų laikų įvykiai rodo, kad tai tebuvo teorija, netaikoma praktikoje. Visą šį laikotarpį buvo vykdomas aktyvus prievartinis ateizavimas varžant religinių institucijų veiklą ir persekiojant tikinčiuosius.

Šiame straipsnyje Klaipėdos religinių bendruomenių santykiai su sovietų valdžia suvokiami kaip religinių bendruomenių gebėjimas gyventi religinį gyvenimą pirmąjį dešimtmetį po Antrojo pasaulinio karo, esant sovietų politiniam spaudimui.

Klaipėdos mieste po karo įsikūrę žmonės laikė įprastu dalyku dalyvavimą bažnytinėse apeigose ir savo religinės bendruomenės gyvenime. Pajutusios sovietų valdžios spaudimą, religinės bendruomenės neapleido savo

dvasinio gyvenimo, ir ilgainiui valdžia buvo priversta daryti tam tikras nuolaidas. Religinės bendruomenės gyvavo, nors visavertiškai reikštis ir dalyvauti miesto gyvenime jau nebegalėjo.

Darbe pasirinktas 1945–1954 m. laikotarpis, kadangi po Antrojo pasaulinio karo Klaipėda buvo naujai atstatyta, pasikeitė jos demografinė padėtis, miestas vėl augo ir formavosi iš naujo. Jame susikūrusios naujos bei išlikusios senosios religinės bendruomenės darė viską, kad sovietų valdžia, kuri vykdė aktyvią antireliginę politiką, jas aprūpintų maldos namais bei leistų juose melstis. Valdžia, kurdama tipišką sovietinį miestą, neišvengiamai susidūrė su besiformuojančiomis naujomis religinėmis bendruomenėmis.

Darbo chronologines ribas lėmė: 1) specifinė pokario padėtis, kai sovietų valdžia tuščioje ir sugriautoje Klaipėdoje iškart ėmė kurti tipišką sovietinį uostamiestį ir kai, nepavykus jos planams sunaikinti religingumą, mieste nesuvaldomai pradėjo rasti religinių organizacijų; 2) pats laikotarpis, kai religinės bendruomenės veikė pogrindyje, kol režimui liberalėjant susidarė galimybė oficialiai registruotis.

Miesto bendruomenių ir sovietų valdžios to meto santykių problematika iki šiol menkai aptarta, negausiai tirta. Šiame darbe nagrinėjama Klaipėdos religinių bendruomenių veikla pirmaisiais pokario metais bei sovietų valdžios sprendimų įtaka religiniam gyvenimui remiantis įvairia archyvine medžiaga ir periodika.

Atliktas tyrimas, kiek leidžia pasitelkti šaltiniai, plačiau aptaria minėtas problemas. Apžvelgiant istorines religinių bendruomenių ištakas, buvo siekiama geriau jas pažinti, atskleisti sovietų valdžios požiūrį į kiekvieną konfesiją. Laikantis istorinių ištakų nuoseklumo, religinės bendruomenės aptariamos šia tvarka: katalikai, liuteronai, baptistai, stačiatikiai ir sentikiai. Krikščionys

katalikai – gausiausia religinė bendruomenė, iš kurios vėliau išsiskyrė liuteronai ir baptistai, po jų apžvelgiamos iš Rytų atėjusios stačiatikių ir sentikių bendruomenės; visos jos pateikiamos atsižvelgiant į bendruomenių narių gausumą. Taip labiau išryškėja šių Klaipėdos bendruomenių problemos 1945–1954 m.

Rašant darbą, remtasi tiek pirminiais, tiek antriniais šaltiniais. Daugiausia dėmesio skirta pirminiams – rašytiniams, žodiniams ir vaizdiniais – dokumentams. Be abejo, naudotasi istoriniais veikalais ir moksliniais straipsniais. Tiriamajai problematikai apibūdinti pasitelkti dviejų atskirų laikotarpių – sovietmečio ir atkurtos nepriklausomybės laikų – tyrimai. Aiškiai matyti, kad jie skiriasi.

Sovietinėje literatūroje visa, kas susiję su Sovietų Sąjunga, pateikiama idealizuotai ir ideologizuotai. Kritikuojamos kitų valstybių santvarkos bei, anot autorių, netinkamai pasirinkta piliečių tikėjimo laisvė¹. Kaip sovietinių minčių priešprieša darbe pasitelkiami vokiečių autorių tekstai², padedantys atskleisti politines ir socialines išeivijos iš Klaipėdos krašto nuotaikas.

Po 1991 m. istorikai naujai žvelgia į ano meto įvykius ir bando kuo racionaliau juos vertinti. Demografinę pokario Klaipėdos padėtį nagrinėjusi sociologė Arūnė Liucija Arbušauskaitė³ gana tiksliai aprašė gyventojų padėtį ir kaitą Klaipėdos krašte po Antrojo pasaulinio karo.

Knygoje „Lietuvos evangelikų bažnyčios“⁴ skelbiama daug įvairių autorių straipsnių, nagrinėjančių istorinę Evangelikų liuteronų bažnyčios raidą. Aptariamai temai ypač svarbi Arthuro Hermanno publikacija „Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia 1915–1995 m.“. Joje tyrėjas daugiausia dėmesio skiria institucinei Bažnyčios veiklai. Šis straipsnis tyrimui labai naudingas, nes jame pateikiama medžiaga iš Martyno Klumbio Liuteronų bažnyčios konsistorijos archyvo, kuris saugomas Bansheime (Vokietija). Šiame archyve

esanti informacija svarbi tiriant pirmuosius sovietinės okupacijos metus.

Aprašant katalikų, baptistų ir sentikių bendruomenių veiklą pokario Klaipėdoje remiamasi įvairia medžiaga. Apžvelgiant religinių bendruomenių ištakas ir siekiant geriau atskleisti jų padėtį po karo bei jų narių atvykimo į Klaipėdą priežastis, ypač praverė Edvardo Gudavičiaus⁵, Juozo Fabijonavičiaus⁶ ir Vlodo Žulkaus⁷ knygos. Jose galima atsekti religinių bendruomenių formavimąsi ir kūrimąsi Klaipėdos mieste. Medžiagos apie sentikių bendruomenę rasti buvo sunkiau, tad remtasi Kaune leista knyga⁸, aprašančia sentikių religijos kelią į Lietuvą. Šios knygos leidimo metai nenurodyti, bet iš jos rašto (tarp kirilicos rašmenų žodžiuose jau yra lotyniškų raidžių) galima daryti prielaidą, kad aprašomojo laikotarpio pabaiga siekia XX a. pradžią, vadinasi, manytina, kad knyga pasirodė iki 1917 m. spalio perversmo. Klaipėdos stačiatikių bendruomenei po karo nagrinėti svarbi G. Šlevio (Г. Шлевис)⁹ knyga „Staćiatikių bažnyčios Lietuvoje“, išsamiai aprašanti Klaipėdos padėtį sovietmečiu. Autorius daugiausia remiasi archyvine medžiaga, atspindinčia to meto būklę.

KLAIPĖDOS MIESTAS PO ANTROJO PASAULINIO KARO

Prieš Antrąjį pasaulinį karą Klaipėda buvo protestantiškas miestas. Dauguma tikinčiųjų jame buvo evangelikai liuteronai¹⁰. Klaipėdos miestas – tai lietuviška ir vokiška terpė, kurioje susipynė tiek vietinė, tiek atneštinė kultūra ir tradicijos. Klaipėdos kraštas, ilgą laiką patyręs Vokietijos įtaką, neišvengiamai skyrėsi nuo Didžiosios Lietuvos savo kultūra, tradicijomis ir mentalitetu.

Karo pabaigoje, pajutusi didelį pavojų, vokiečių karinė valdžia nusprendė evakuoti

Klaipėdą ir visą pamario regioną. Tai vykdė administraciniai ir kariniai organai. Pirmoji evakuacija vyko 1944 m. liepos 25–30 d.¹¹ Gyventojams nebuvo palikta laisvės pasirinkti. Jiems tiesiog buvo įsakyta susidėjus savo turtą jau kitą dieną išvykti Tilžės link. Pervaziavę Nemuną žmonės buvo siunčiami į paruoštas iš anksto vietas laukti tolesnių įsakymų. Šios evakuacijos metu buvo neįmanoma iškeldinti visų gyventojų, todėl kitų eilė atėjo 1944 m. spalio 6–7 d. Jiems buvo skirta tik dvylika valandų susiruošti ir išvykti¹². Bijodami vokiečių valdžios susidorojimo ir besiantinančios Raudonosios armijos, dauguma gyventojų įsakymams pakluso. Kai į Klaipėdą įžengė Raudonoji armija, mieste tebuvo likę keli gyventojai. Vėliau pirmasis civilinės sovietų valdžios Klaipėdos mieste atstovas Viktoras Bergas prisimins: „[...] per miestą lyg kas būtų su šluota perėjęs [...]. Iš civilių gyventojų mieste rado tik šešis žmones – dvi vietines lietuves 80–90 metų amžiaus, du karo belaisvius baltarusius ir du lenkus – architektus, kurie buvo atvežti priverstiniais darbams.“¹³ Skirtingai nei kiti regionai, ankstyvuju pokariniu laikotarpiu, iki 1946 m. liepos 4 d.¹⁴, Klaipėdos krašto teritorija buvo tiesiog prigrūsta kariuomenės. Kartu su Raudonąja armija į Klaipėdos kraštą atvyko ir būsimi vietinės valdžios atstovai. Jau 1944 m. spalio mėnesį paskirtas LSSR liaudies komisarų įgaliotinis Klaipėdos kraštui V. Bergas. Jis buvo ir pirmasis karo komendantas Šilutėje, vėliau – pirmasis Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininkas¹⁵.

Po karo miestas buvo visiškai ištuštėjęs, traukdamiesi vokiečiai buvo užminavę pastatus ir tiltus¹⁶. Vykstant mūšiams, miestas buvo tapęs susirėmimų vieta, čia nuolat galiojo karo padėtis. Sugriauta 65 proc. Klaipėdos pastatų¹⁷, tarp jų – penkios didžiausios bažnyčios, įskaitant ir Šv. Jono evangelikų protestantų bažnyčią su įspūdingu 75 m

aukščio bokštu¹⁸. Klaipėdos miestas buvo virtęs griuvėsiais.

Tad pats pirmasis pokario darbas buvo išvalyti miestą. 1945 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos komunistų partijos Centro komiteto biuras priėmė nutarimą „Dėl pirmiečių priemonių Klaipėdos miesto ūkiui atstatyti“¹⁹. Nedelsiant buvo įkurtas Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas, turėjęs spręsti miesto problemas. Šis komitetas nutarė įsteigti miesto atstatymo muziejų, kuriame, pasak dokumento, būtų eksponuojama, kaip „šauniais Raudonosios armijos žygiais Klaipėdos miestas buvo išvaduotas iš vokiečių fašistų jungo 1945 metais sausio mėn. 28 dieną“²⁰. Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas patvirtino 1946 m. ketvirtojo ketvirčio biudžeto planą, numatantį skirti lėšų miestui atstatyti ir remontui²¹. Tačiau apie bažnyčių atstatymą negalėjo būti nė kalbos. Tos iš jų, kurias buvo galima atstatyti, nugriautos, o išlikę senieji bažnyčių pastatai sovietams tebuvo „fašistinio Memelio“ palikimas²². Bažnyčios buvo griauamos be pasigailėjimo, o jų plytos naudojamos naujoms statyboms.

Apie senųjų gyventojų pasipiktinimą dėl prarasto miesto ir naujųjų šeiminių pasididžiavimą Klaipėdos „išvadavimu“ galima spręsti iš to meto spaudos. Lietuvininkų laikraštyje „Memeler Dampfboot“, kurį klaipėdiškių išeivija po karo leido Vakarų Vokietijoje, just senųjų gyventojų skausmas palikus gimtąsias vietas. Straipsnyje „Wie ich die Stadt Memel entmickelte“ (Kaip aš prisimenu Memelio miestą)²³ aprašoma visa Klaipėdos (Memel) istorija, tvirtinama, kad nuo pat įkūrimo šis miestas visada priklausęs Vokietijai. Protestantų tikėjimas skleidęs didingose bažnyčiose, kurios per karą buvo

sugriautos. Visiškai kitaip padėtį nušviečia sovietų spauda. Kraštotyrininkas J. Mešys informaciniame leidinyje „Klaipėda“²⁴ teigia, kad po Klaipėdos įkūrimo (1252 m.) ši kraštą, kuris tada priklausė Lietuvai, užgrobė Livonijos ordinas. Iki pat 1945 m. įvykių čia nuolat vyko įnirtingi mūšiai, kurie baigėsi kraštą grąžinus teisėtai šeimninkei – Lietuvai. Tačiau ji tada jau priklausė Sovietų Sąjungai. Septintajame dešimtmetyje išleistose dviejose knygos apie Klaipėdą²⁵ teigiama, kad anksčiau miestas nuolat jautė pavojų arba buvo užgrobta svetimšalių, o dabar klesti išvaduotas Sovietų Sąjungos. Šios mintys vyrauja ir to meto dienraštyje „Raudonas švyturys“. Spauda turėjo pateisinti visa, ką vykdė tuometinė valdžia.

Lietuvininkų bendruomenei skaudu buvo žiūrėti į raudonarmiečių plėšiamą, naikinamą kultūros paveldą, išniekintus kulto pastatus. Kaip minėta, lietuvininkų išeivija savo nuoskaudą išreiškė laikraštyje „Memeler Dampfboot“: „Kyla klausimas, ar viską mes taip ir paliksim? Ar pasilieka bent mažiausia viltis sugrįžti į gimtąsias vietas? Šiandieną Klaipėda tapo sovietinės Lietuvos dalimi ir kiekvienas klaipėdiškis liko be tėvynės, be teisės į savo žemę. Už ką mums taip? Memelis 693 metus buvo vokiečių miestas.“²⁶

Gyventojų paliktas miestas tuoj pat pradėtas apgyvendinti. Į tuščius namus kėlėsi naujakuriai, daugiausia iš Žemaitijos, taip pat iš Gudijos, Ukrainos, tolimųjų Rusijos regionų ir kitų Sovietų Sąjungos vietų. Senųjų gyventojų iškart po karo grįžo nedaug. Iš A. L. Arbušauskaitės²⁷ 1 lentelėje pateiktų duomenų matyti, jog vėliau grįžusiųjų į Klaipėdos miestą buvo daugiau:

1 lentelė

Metai	Iš viso grįžo	Vyrai	Moterys	Vaikai iki 15 m.
1945–1946	911	267	310	334
1948–1949	2003	626	707	670

Iš viso 1945–1950 m. į Klaipėdos kraštą parvyko apie 8 tūkst. repatriantų²⁸. Patraukia dėmesį tai, jog į tėvynę daugiausia grįžo senyvo amžiaus, neįgalūs žmonės, vienišos moterys, o jaunimas – beveik ne. Stokojant statistinių duomenų ir dėl nuolatinės repatriantų migracijos sunku nustatyti, kiek grįžusiųjų apsistojo Klaipėdos mieste. Dauguma repatriantų savo gimtosiose vietose rasdavo išikūrusius naujakurius. Naujakurių ir tikrųjų šeiminkų konfliktai buvo neišvengiami ir sunkiai sprendžiami. Visame Klaipėdos krašte tik aštuoniems teisėtiems savininkams iki kolektyvizacijos pradžios buvo grąžintas jų buvęs ūkis. Kai kurie gyventojai prarastas teises į ūkį bandė atgauti teisme. Štai Kuršių nerijos gyventojai Fritz Bastiks, Mikas Kvauka, Vilius Kubilius ir Fricas Labrencas visais įmanomais būdais bandė susigrąžinti savo valdas. 1949 m. kovo 19 d. jie kreipėsi į Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininką I. Kardačevičių. Atsakymas buvo paprastas – visi minėtieji teisybės ieškotojai 1949 m. kovo 25 d. su šeimomis ištremti į Sibirą²⁹.

Įstatymai numatė repatriantus įdarbinti, tačiau į darbą jie buvo priimami nenoriai arba visai nepriimami. Pasitaikydavo atvejų, kai vadovaujantys darbuotojai nurodydavo atleisti iš darbo „šitą vokiečių kiaulę“³⁰. Įsidarbinti buvo sunku ne tik repatriantams, bet ir visiems vietiniams Klaipėdos krašto gyventojams. Paprastai jie būdavo iš darbo atleidžiami pagal formuluotę „kaip vietinis“³¹.

Pokario Klaipėda iš Vokietijos provincijos virto tipišku Sovietų Sąjungos miestu. Atvykus naujakurių iš slaviškų kraštų, visiškai pasikeitė tautinė gyventojų sudėtis. Regione, kurio dauguma gyventojų prieš karą buvo vokiečiai, po karo didžiąją dalį jau sudarė rusų tautybės žmonės. Tik 40 proc. miesto gyventojų buvo lietuviai³². Pasikeitus gyventojų tautinei sudėčiai, Klaipėda virto

tipišku surusintu miestu. 1948–1949 m. laikytini kultūrinio lūžio riba – tuo metu buvo sparčiai diegiami sovietiniai ūkininkavimo standartai: baigiama nacionalizuoti privati nuosavybė žemės ūkyje, vykdoma visuotinė kolektyvizacija.

Kartu su naujais gyventojais formavosi ir nauja kultūra, nauja religinių bendruomenių sudėtis. Susiklosčius tokioms aplinkybėms, mieste susidūrė įvairių kultūrų, religijų ir elgesio stereotipų žmonės. Kiek kitokia padėtis klostėsi miesteliuose ir kaimuose – čia dauguma gyventojų vis dar buvo lietuviai³³. Staigūs demografiniai pokyčiai bei staigus gyventojų, išpažįstančių katalikybę, pagausėjimas lėmė, kad protestantiškas kraštas tapo katalikišku. Religinės bendruomenės, kadangi buvo persekiojamos, veikė neoficialiai, vengė viešumos ir rinkdavosi pas ką galėjo namuose. Kaip jau minėta, dauguma gyventojų buvo katalikai, o kitos religinės bendruomenės – stačiatikiai, sentikiai, liuteronai ir baptistai – ne tokios gausios.

Sovietų valdžios pastangos Klaipėdą paversti sovietiniu miestu nenuėjo veltui, bet naujieji gyventojai reikalavo ir naujų maldos namų. Pirmaisiais pokario metais Klaipėdoje gyvavo penkios religinės bendruomenės, kurios kovojo su sovietų valdžia dėl savo išlikimo ir teisės turėti maldos namus.

SOVIETŲ VALDŽIOS POLITIKA RELIGIJOS ATŽVILGIU KLAIPĖDOJE

1940 m. birželio 15 d. okupavusi Lietuvą, SSRS iškart įvedė čia savo tvarką. Praėjus vos dešimčiai dienų po įsiveržimo į Lietuvą, 1940 m. birželio 25 d., paskelbtas pirmasis nutarimas dėl religijos – visiškai atskirti Bažnyčią nuo valstybės. Dvasininkams buvo nemokamos algos ir pensijos, konfiskuoti jų indėliai bankuose ir taupomosiose kasose,

atimta parapijoms priklausiusi žemė. Buvo palikta tik po 3 ha žemės, įskaičiuojant šventoriaus, o kai kur – ir kapinių plotą³⁴. Specialūs agentai rinko duomenis apie tikinčiuosius, kurie vėliau buvo panaudoti rengiant tremtinių sąrašus. Trėmimai prasidėjo 1941 m. birželio viduryje. Tęsti šį žiaurų susidorojimą su krašto gyventojais, sunaikinti Bažnyčių sutrukdė vokiečių kariuomenė, įžengusi 1941 m. birželio 22 d.

Antrą kartą 1944 m. okupavę Lietuvą, sovietai grąžino galioti visus iki vokiečių okupacijos išleistus įstatymus ir potvarkius, kuriais Bažnyčia buvo atskirta nuo valstybės. Kitas sovietų valdžios žingsnis – sužlugdyti Bažnyčių materialiai. Buvo stengiamasi suskaldyti ir sužlugdyti institucines konfesijų struktūras. Pamatę, kad Bažnyčios taip greitai, kaip tikėtasi, sunaikinti nepavyks, sovietai pakeitė veiksmų strategiją, panaudodami ilgalaikio veikimo metodą. Šio proceso negalėjo koordinuoti nė vienas iki tol įsteigtas valdymo organas, todėl nuspręsta įkurti specialią instituciją, kuri būtų atsakinga tik už Bažnyčias, jas stebėtų ir kontroliuotų³⁵.

Jau 1944 m. gruodžio 22 d. SSRS Liaudies Komisarų Taryba nutarė įkurti Lietuvoje Religinių kultūrų reikalų tarybą (toliau – RKRT) prie LSSR Liaudies Komisarų Tarybos, tiesiogiai pavaldžią analogiškai sovietinei SSRS Ministrų Tarybai ir jos įgaliotiniui. Tarybą sudarė pirmininkas, pavaduotojas, du nariai ir sekretorius; jiems nuolat padėdavo penki etatiniai darbuotojai. Taip pat buvo paskirti du įstaigos įgaliotiniai: vienas – katalikų, antras – kitoms religinėms bendruomenėms. 1966 m. vasario 28 d. paliktas vienas įgaliotinis visoms konfesijoms³⁶.

Vienas svarbiausių šios institucijos uždavinių – nagrinėti klausimus, kylančius religinių bendruomenių viduje, tirti jų skundus, taigi būti tarpininke tarp valdžios ir religinių bendruomenių. Taip pat RKRT rengė įstatymų galios aktus ir instrukcijas, susijusias

su religinių kultūrų ir valstybės santykiais, stebėjo, kaip laikomasi įstatymų, pateikė surinktą informaciją Vykdomajam komitetui, informavo SSRS Ministrų Tarybą apie esamą padėtį ir rengė bendrą visų bažnyčių statistiką³⁷. Kad RKRT galėtų tinkamai atlikti šias funkcijas, jai buvo suteikti platūs įgaliojimai. Ji turėjo teisę prašyti išduoti reikiamus liudijimus ir medžiagą religijų klausimais iš visų centrinių ir vietinių valdymo organų, sudaryti specialiąsias komisijas ir komitetus nagrinėjant visus jurisdikcijai priklausančius klausimus. Be to, visuose sprendimuose, susijusiuose su religiniais kultais, RKRT sprendimai buvo vieni svarbiausių.

Vos tik įsikūrusi, RKRT iš karto pradėjo veiklą, ir vienas pagrindinių jos uždavinių buvo rinkti duomenis apie dvasininkus. Apibendrinusi pirmąsias suvestines, sovietų valdžia padarė netikėtą išvadą: Lietuvoje dvasininkų skaičius kelis kartus viršijo bendrą Sovietų Sąjungos dvasininkų skaičiaus vidurkį. Iš karto buvo nutarta imtis priemonių tokiai padėčiai keisti³⁸. Jos daugiausia buvo taikomos katalikams, kurie Lietuvoje vyravo. Klaipėdoje katalikai taip pat buvo daugiau nei pusė gyventojų.

Platus agentų tinklas SSRS sudarė puikias galimybes stebėti, sekti dvasininkus ir Bažnyčiai artimus asmenis. Prieš imantis tolesnių veiksmų, visi surinkti duomenys būdavo kruopščiai tikrinami. Jei operatyvinė informacija pasitvirtindavo, buvo stengiamasi ją panaudoti verbuojant agentus iš dvasininkų luomo. Kompromituojanti medžiaga puikiai derėjo su gąsdinimo taktika. Neretai dvasininkai, pajutę Sibiro grėsmę, palūždavo ir sutikdavo būti užverbuoti³⁹. Žinoma, iš verbuojamų dvasininkų atsirado ir tokių, kurie jokių būdu nesutikdavo bendradarbiauti, o tai jau buvo laikoma akivaizdžiu pasipriešinimu valdžiai. Visi nesutikę bendradarbiauti su saugumu buvo apkaltinti antisovietine veikla ir ištremti. Neretai tokie kaltinimai

būdavo skelbiami vien tam, kad susilpnintų ir sukompromituotų Bažnyčią ir dvasininkus. Akivaizdus to pavyzdys – 1949 m. buvo sumintas ir ištremtas konsistorijos pirmininkas E. Lėjeris bei du jos nariai – G. Rauskinas ir J. Gavėnia⁴⁰.

1946 m. gruodžio mėnesį buvo išleistas įstatymas, suteikiantis dvasininkams teisę dirbti parapijoje tik gavus RKRT pažymėjimą, o prieš registruojant dvasininką turėjo būti įregistruota parapija, kurioje jis rengiasi dirbti. Kadangi tokia registracija vyko pirmą kartą, tai ir religinės bendruomenės, ir dvasininkai buvo registruojami tuo pačiu metu. Norint įregistruoti religinę bendruomenę, reikėjo apskrities vykdomojo komiteto pirmininkui pristatyti patvirtintą dvidešimties pilietybę turinčių pilnamečių bendruomenės narių sąrašą. Vykdomajam komitetui patvirtinus, kad visi sąraše esantys asmenys tikrai priklauso konkrečiai religinei bendruomenei, tos bendruomenės nariai turėjo teisę išrinkti parapijos vykdomąjį komitetą ir revizijos komisiją. Tik tada buvo galima rašyti pareiškimą RKRT įgaliotiniui dėl bendruomenės registravimo, pateikiant jos pavadinimą, adresą ir atstumą iki artimiausios bažnyčios⁴¹. Kartu su pareiškimu reikėjo pristatyti vykdomojo komiteto ir revizijos komisijos protokolus, pridėdant ne mažiau kaip dvidešimties steigėjų sąrašą, dokumentą, patvirtinantį, kad atlikta maldos namų inventorizacija bei su vietinės valdžios organais sudaryta jų nuomos sutartis⁴². Tik pateikus visus šiuos dokumentus buvo galima tikėtis, kad parapija bus įregistruota. Dvasininkai buvo registruojami paprasčiau ir didesnių nesusipratimų dėl to nekilo. Buvo privaloma nurodyti išsamias biografines žinias, ir RKRT įgaliotinis sprendavo, ar išduoti pažymėjimą. Gavęs registracijos pažymėjimą, dvasininkas turėjo teisę atlikti religines apeigas tik tuose maldos namuose, kuriuose buvo registruotas. Vienuose

maldos namuose registruotas galėjo būti tik vienas dvasininkas, ir joks kitas asmuo neturėjo teisės atlikti religinių apeigų be atskiro leidimo⁴³. Dvasininkai negaudavo iš valstybės pašalpų, nuolaidų ar kitokios materialinės pagalbos, bet mokėdavo kelis kartus didesnius komunalinius ir gyvenamojo ploto nuomos mokesčius. Taip buvo bandoma priversti savanoriškai atsisakyti tarnystės Dievui ir pradėti dirbti sovietinei sistemai.

Religinės bendruomenės nenorėjo registruotis, nes suvokė neigiamus to padarinius. Įstatymą buvo delsiama vykdyti. Registraciją RKRT ketino pradėti iš karto po krašto okupacijos, tačiau 1944 m. gruodžio 16 d. ji buvo atidėta. Antrą kartą registracija paskelbta 1945 m. vasario 16 d., bet tų pačių metų gruodžio 15 d. vėl atidėta iki kito įsakymo. Naujasis įsakymas pasirodė 1946 m. vasarį, bet bandant jį vykdyti kilo dar vienas sunkumas – nebuvo raštiškų nurodymų, kaip tai atlikti. Toks raštas pasirodė tik 1947 m. kovo mėnesį⁴⁴. Tačiau ir tada registracija nedaug tepasistūmėjo. Žinoma, laiko nebuvo galima vilkinti be pagrindo. Kaip svarbiausia atsakymo registruotis priežastis buvo nurodomi praktiniai neaiškumai: nebuvo konkrečių paaiškinimų, kaip registracija turi vykti⁴⁵. Pavyzdžiui, nebuvo nurodytos pareigybės, kurias turi paskirstyti religinės bendruomenės vykdomasis komitetas ir revizijos komisija, taip pat bažnyčių vadovai nesuprato, kaip vietos vykdomasis komitetas gali patvirtinti dvidešimties religinės bendruomenės iniciatyvinės grupės narių teisėtumą. Dar vienas daug neaiškumų kėlęs klausimas – teisinio šios registracijos pagrindimo ir sovietinių įstatymų, kuriais remiasi RKRT įgaliotinio įsakas, paskelbimas. Bažnyčios, norėdamos dar labiau užvilinti registravimąsi, vėliau prašė pateikti raštišką įsakymą registruotis, nes buvo paskelbtas tik žodinis įgaliotinio nurodymas⁴⁶.

Kai neaiškumų nebeliko, bažnyčios ėmė skųstis nespėjančios surinkti visų reikiamų duomenų. Viena iš tokio vangaus, bet naudingo Bažnyčiai registracijos vykdymo priežasčių galėtume laikyti tuometinio RKRT įgaliotinio Alfonso Gailevičiaus nesugebėjimą parengti registracijos projekto, neryžtingumą, o vėliau – negalėjimą įveikti bažnyčių pasipriešinimo. Regis, šis žmogus buvo vienas iš tų, kurie bent savo neveiklumu palengvino engiamųjų padėtį. Netipiską A. Gailevičiaus, kaip sovietų valdžios pareigūno, poziciją rodo ir jo siūlymai: 1946 m. jis siūlė sumažinti bažnyčioms mokesčius⁴⁷, taip pat ragino nesiimti represinių priemonių prieš vaikų mokymą bažnyčiose⁴⁸. Padėtis pasikeitė 1948 m., kai įgaliotiniu tapo Bronius Pušinis. Religinėms bendrijoms jis aktyviai taikė įvairias sankcijas – grasino prievartine registracija, bažnyčių vadovų baudimu, ekonominio spaudimo priemonėmis.

Už represijomis ir prievartiniais veiksmais grįstą kovą su Bažnyčia ne mažiau svarbi ir ideologinė kova dėl ateistinių idėjų. Šiai veiklai sovietų valdžia niekada negailėjo nei jėgų, nei lėšų. Ateizavimo procesas pirmiausia pradėtas nuo imliausio visuomenės sluoksnio – vaikų, iš kurių ateistinė propaganda tikėjosi geriausių rezultatų. Priekulės vaikų darželio auklėtoja O. Vegienė Klaipėdos spaudoje teigė, kad laikraštis turėtų auklėti marksizmo dvasia: „Kovoti su religiniais prietaisais ir su kitomis buržuazinio auklėjimo liekanomis žmonių sąmonėje yra svarbi kiekvieno bolševikinio laikraščio pareiga. [...] Motinos dažnai visai nesąmoningai skiepija vaikams religinius prietaisus ir kitas buržuazinio palikimo blogybes vien dėl to, kad neturi patyrimo, kaip to išvengti.“⁴⁹ 1940 m. birželio 28 d. buvo priimtas nutarimas uždrausti religijos mokymą mokyklose, kuris galiojo ir po karo. Šiuo nutarimu ir įvairiais sprendimais mėginta sumažinti Bažnyčios įtaką jaunajai kartai. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų,

kad šis žingsnis turėjo būti gana veiksmingas, bet taip neatsitiko, nes bažnyčios sugebėjo greitai perorientuoti religinį vaikų švietimą ir toliau tai sėkmingai darė pakeisdamos mokymo vietą. RKRT įgaliotinis ataskaitoje rašė, kad vaikai po pamokų bėga ne namo, o į bažnyčias, kur kunigai juos moko tikėjimo tiesų⁵⁰. Valdžios tokia padėtis netenkino, bet pirmaisiais metais kardinalių priemonių nesiimta. RKRT įgaliotinis A. Gailevičius siūlė labiau sustiprinti tarp mokinių sovietinę agitaciją⁵¹. Ją turėjo vykdyti auklėtojai vaikų darželiuose ir mokytojai mokyklose. Nuo 1945 m. pedagogai, norintys gauti leidimą dėstyti, privalėjo išklausyti ateizmo kursus. Jaunimą nuo Bažnyčios buvo bandoma atitraukti sporto ir meno būreliais, choralais, kita aktyvia užklasine veikla. Buvo ieškoma naujų būdų, kaip veiksmingiau skleisti ateistines idėjas jaunuomenei. B. Pušiniui pakeitus A. Gailevičių, 1948 m. ateizmo propaganda tarp jaunimo dar labiau suaktyvėjo. Naujasis RKRT įgaliotinis buvo aršus ateistas, vienu svarbiausių savo uždavinių laikęs ateizmo idėjų sklaidos jaunimo lavinimo įstaigose programą.

Netrukus buvo išleistas įstatymas, draudžiantis bažnyčioms užsiimti šviečiamąja ir kultūrine veikla, rengti jaunimą konfirmacijai ir organizuoti bet kokius jaunuomenės sambūrius. Išleidus šį įstatymą, sukurta palanki aplinka skleisti ateizmo idėjoms, nes nebeliko jokių galimybių tęsti bažnytinio mokymo. Tikybos buvo galima mokytis tik namuose, tačiau toks namų mokymas negailėjo prilygti specialiai tam paruoštų kunigų mokymui. Kurį laiką vaikai ir toliau slapta buvo rengiami konfirmacijai bei buriami į chorus⁵², bet pamažu tokia veikla nuobaudomis, gąsdinimais ir kitomis represijomis beveik panaikinta.

Ateistinė propaganda buvo skleidžiama visuotinai, ši veikla buvo gausiai finansuojama, leidžiama daugybė ateistinių laikraščių,

žurnalų, knygų, brošiūrų. Pirmaisiais pokario metais dauguma ateistinių knygų autorių buvo rusų tautybės, bet ilgainiui į šią veiklą įsitraukė vis daugiau lietuvių. Propagandinės brošiūros ir knygos buvo anonsojamos laikraščiuose, čia taip pat buvo nurodoma, kas knygą išleido ir kur ją galima įsigyti⁵³. Sovietinis Klaipėdos dienraštis „Raudonas švyturys“ ateistinei propagandai skyrė nemažai dėmesio. Jame pasirodė tokie straipsniai kaip „Reakcinė religijos esmė“⁵⁴, „Reakcinė religijos moralės esmė“⁵⁵. Juose kunigai vadinami išnaudotojais, kurie „pučia miglą į akis“ žmonėms ir patys netiki tuo, ką kalba. Neva religinė moralė priešiška dirbančių moterų, kurios sudaro pusę žmonijos, interesams; mėginama įrodyti, jog moteris yra žemesnė esybė už vyrą, o religijos moralės esmė esanti kapitalizmo liekana „tarybinių piliečių“ sąmonėje, kuri stabdo socialistinės visuomenės raidą.

Sovietinė spauda, neigiamai apibūdinama religiją, sovietinę santvarką pateikia kaip idealios valstybės modelį, tvirtina, jog tik Sovietų Sąjungoje žmonės gali būti laimingi ir be jokių religinių prietarų. Sovietiniame Klaipėdos laikraštyje per 1952 m. Kalėdas buvo išspausdintas straipsnis „Kalėdų kilmė“, kuriame neigiamas Kristaus egzistavimas: „[...] ne Kristus yra sukūręs krikščionybę, o atvirkščiai, krikščionybė yra sukūrusi Kristų.“⁵⁶ Panašaus turinio straipsnis „Velykų kilmė“ išspausdintas ir per Velykas. Jame taip pat bandoma moksliskai paneigti Kristaus prisikėlimą ir egzistavimą, straipsnio kalba – kupina sarkazmo⁵⁷. Šiuose straipsniuose pabrėžiama, kad religija prieštarauja socialistinės visuomenės moralei ir gerovei. Vieno sovietinio laikraščio „Raudonas švyturys“ numerio visas puslapis buvo skirtas religijos kilmei aiškinti⁵⁸, kitame buvo kalbama apie krikščionybės kilmę⁵⁹. Šiuose straipsniuose pateikiama nuomonė, kad religiją žmogus

išsigalvojo bijodamas nesuvaldomų stichijų ir nesuvokdamas gamtos permainų. Toliau kalbama, kad naujoji religija, t. y. krikščionybė, perėmė ir perkūrė įvairius elementus iš senesniųjų religijų, kurios buvo paplitusios Romos imperijoje, – taip įsigalėjo krikščioniška kapitalistinė imperija. Sovietinė spauda, remdamasi mokslinėmis teorijomis, kategoriškai neigė Biblijos teikiamus žmonijai atsakymus. „Raudono švyturio“ straipsniuose „Ar buvo pasaulis kada nors sutvertas?“⁶⁰, „Religija ir mokslas apie visatą. Religijos visatos vaizdas ir jo sugriovimas“⁶¹ Biblija vadinama pasaka, vaikiskais spėliojimais apie pasaulio sandarą. Stengiamasi moksliskai nugincyti kiekvieną interpretacinę Biblijos sakinį.

Siekiant antireliginius straipsnius padaryti kuo įtikinamesnius, buvo pasitelkiami moksliniai įrodymai. Mokslas ir religija negali eiti išvien: „Kiekvienas mokslo atradimas reiškia religijai pralaimėjimą. Bet religija nepasiduodavo, o žiauriai kovojo prieš mokslą.“⁶² Visiškai nieko bendra su religinėmis teorijomis neturi mokslinis straipsnis „Kaip buvo išmatuotas atstumas iki mėnulio, saulės ir žvaigždžių“⁶³. Čia taip pat pateikiama religinių pamąstymų apie visatą ir tuoj pat viskas sukritikuojama. Sovietinė spauda bando sukurti visatos gyvybės Žemėje, žmogaus atsiradimo joje teorijas⁶⁴, siekia pateikti nuoseklią evoliucijos kelią iki šių laikų. Daugiausia dėmesio skiriama žmogaus kilmei paaiškinti. Remiantis XIX a. mokslininko Ch. Darwino teorijomis⁶⁵, tvirtai pareiškama, jog žmogus išsirutuliojo iš beždžionės, taip nuneigiant Biblijos tezes: „Tokiu būdu mokslas sugriovė visokias religines nesąmones ir įrodė žmogaus išsivystymo kelią.“⁶⁶ Šioje citatoje matyti mokslinis kategoriškumas žvelgiant į religiją: „Tarybiniai mokslininkai žengia pasaulinio mokslo avangarde, nes jie savo darbe vadovaujasi marksistine-leninine pasaulėžiūra, nes juos įkvepia ir veda didžiausias mūsų

laikų mokslo genijus – Stalinas.⁶⁷ Taip pat laikraštyje buvo spausdinama serija straipsnių „Marksizmas-leninizmas apie religiją“⁶⁸, kuriuose dėstomos vienos filosofinės sampratos idėjos, mintys, pasaulėžiūra. Religija pateikiama kaip blogio imperija, o jos tikslai – kaip visiškai savanaudiški. Religija apibūdinama kaip iškraipytas realaus pasaulio atspindys žmogaus sąmonėje, „liaudies opiumas“⁶⁹. Sovietinė spauda, taip neigiamai vaizduodama religiją, mėgino apeliuoti į žmogaus savigarbą, esą tik neišprusęs silpnaproitis gali tikėti tokiomis pasakomis ir tik save gerbiantis „tarybinis pilietis“ nepasiduos religiniam prietarams. Tokiuose straipsniuose cituojami autoritetingi ir visuomenės gerbiami žmonės. Ypač čia pageidaujami buvo kunigai, tačiau tokių pasitaikydavo nedaug. Ateistinės propagandos mastą gerai atspindi 1949 m. duomenys, kad tais metais išleista net 650 000 egz. ateistinių laikraščių ir žurnalų. Vėliau ateizmo literatūros leidyba nuolat plėtėsi⁷⁰.

Be spausdintinės propagandos, visą laiką buvo vykdoma ir žodinė agitacija. Buvo įkurta daugybė komunistinių organizacijų, po šalių važinėjo šimtai agitacinių brigadų ir lektorių, kurie populiarino ateizmo idėjas. Visa tai puikiai atspindi „krašto perauklėjimo“ mastą. Ataskaitose Maskvai RKRT įgaliotiniai pranešinėjo, kad ateizmo propaganda vykdoma labai sėkmingai ir kad bažnyčių lankomumas sparčiai mažėja. Be abejo, didžiuosiuose miestuose į bažnyčias tikrai eidavo mažiau žmonių, nes miestai buvo prioritetinis ateizmo propagandos taikiny. Juose buvo uždaryta daugiausia maldos namų, juose galingiausiai reiškėsi ateizacija, ir tai negalėjo neduoti siekiamų rezultatų.

Kas vyko Lietuvoje, neišvengiamai vyko ir Klaipėdoje. Klaipėdos miesto valdžia turėjo atsiskaityti Vilniaus valdžiai, kaip sėkmingai vykdo ateizmo politiką.

RELIGINIŲ BENDRUOMENIŲ SANTYKIAI SU SOVIETŲ VALDŽIA 1945–1954 m.

Iš išlikusių topografinių ir įvairių kitų dokumentų, vaizduojančių bažnyčias, kurios didingai stovėjo Klaipėdoje iki Antrojo pasaulinio karo, galima spręsti apie tuo metu mieste gyvavusias religines bendruomenes. Turima informacija leidžia susidaryti vaizdą, kokių religinių bendruomenių Klaipėdoje būta nuo jos įkūrimo. 1252 m. Klaipėdos (Memelburg) mieste Livonijos ordinas pastatė Šv. Marijos katedrą⁷¹, bet istorikai nežino, kur ji stovėjo. Dar buvo pastatytos Šv. Jono ir Šv. Mikalojaus bažnyčios⁷², deja, jas sunaikino karai ir gaisrai. Vienas didžiausių gaisrų Klaipėdoje kilo 1854 m. Jo metu sudegė didelė dalis miesto. Ugnis suniokojo beveik visas bažnyčias, išliko tik baptistų maldos namai⁷³. Po gaisrų miestas būdavo atstatomas.

Iš stovėjusių iki Antrojo pasaulinio karo bažnyčių viena gražiausių mieste buvo Šv. Jono bažnyčia (prie Jono kalnelio, Turgaus g.), priklausiusi liuteronų parapijai. Čia pamaldos būdavo laikomos tik vokiečių kalba⁷⁴. Šalia stovėjo Reformatų bažnyčia, taip pat buvo katalikiška Šv. Trejybės bažnyčia (Puodžių g.) ir Anglikonų bažnyčia, 1933 m. perduota liuteronams. Šie kas antrą sekmadienį pamaldas laikydavo lietuviškai, nes vietinė parapija, turėdama mažai parapijiečių, nepajėgė bažnyčios išlaikyti⁷⁵. Deja, nė vienos iš šių bažnyčių po Antrojo pasaulinio karo mieste nebeliko. Taip pat ir ne visos religinės bendruomenės išliko Klaipėdoje. Žydų bendruomenės, kuri buvo gausi XIX a. Klaipėdoje⁷⁶, nariai jau prieš karą, bijodami Hitlerio vykdomos politikos, išvyko į atokesnes Lietuvos vietas arba į kitas valstybes, sutikusias suteikti politinį prieglobstį. Tačiau ne visiems pavyko pasislėpti nuo Hitlerio rankos. Dauguma nespėjusių pasitraukti Klaipėdos žydų buvo

išžudyti Kauno IX forte⁷⁷. Po karo Klaipėdoje nebeliko nė vieno senbuvio žydo, ir tik apie septintąjį dešimtmetį vėl ėmė burtis žydų bendruomenė. Karo nesugriautą žydų sinagogą Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas 1947 m. išnuomojo tralerių bazei, kuri ten įkūrė tinklų pynimo dirbtuvę⁷⁸.

Evangelikų reformatų bažnyčios 1945–1954 m. buvo tamsos ir nežinios laikotarpis. Ši Klaipėdos miesto religinė bendruomenė po karo beveik išnyko. Keli likę tikintieji prisišliejo prie liuteronų ar baptistų bendruomenių. Raudonajai armijai 1944 m. artėjant prie Klaipėdos, dauguma reformatų pasitraukė į Vakarų, o pasilikusieji mieste buvo ištremti į Sibirą⁷⁹. Per karą nukentėjo visi reformatų maldos namai. Greičiausiai taip atsitiko dėl to, kad dauguma jų buvo mūriniai, storomis sienomis, tad gana patogūs gynybai, o jų bokštai – tinkami žvalgybai⁸⁰. Sovietų valdžios, o tiksliau – jai atstovaujančios RKRT, požiūris į reformatus buvo itin nepalankus. RKRT įgaliotinis B. Pušinis vienoje iš savo ataskaitų netgi drįso pasakyti, kad dėl menkos reformatų bendruomenės reikšmės ir įtakos jis paprasčiausiai net negaiš laiko ir konkrečiau nenagrinės jos padėties⁸¹. Visiškai ignoruojama buvo ir Krikščioniškosios septintosios dienos adventistų bendruomenė, kuri 1958 m. pateikė prašymą registruotis, bet atsakymo nesulaukė⁸².

Mažoms religinėms organizacijoms – baptistų, liuteronų bendruomenėms – sunkiai sekėsi išsilaikyti, o gausesnėms – katalikų, stačiatikių ar sentikių – kiek lengviau.

Klaipėdos katalikų bendruomenė. Romos katalikų bažnyčia, susiformavusi IV a., yra didžiausia krikščionių religinė bendruomenė, kuri VIII a. skilo į dvi atšakas – Rytų ir Vakarų bažnyčias. Vakarų katalikų bažnyčia didžiausią galią turėjo XIII a.⁸³, o XVI a. prasidėjus reformacijai, nuo jos atskilo kitos religinės kryptys.

Viduramžiais kryžiuočiai pradėjo veržtis į kitus kraštus. Kryžiuočių ordinas, prisidengdamas siekiu apkrikštyti pagonis, pavergdavo svetimas žemes, ir jos patekdavo į kryžiuočių įtakos zoną. Ne išimtis buvo ir Lietuvos žemės. Čia vyko smarkūs ir ilgi mūšiai, bet galiausiai Lietuva buvo apkrikštyta ir ilgainiui tapo katalikišku kraštu⁸⁴. Nors Klaipėdos kraštas etniškai priklausė Didžiajai Lietuvai, ten pirmasis buvo įsikūręs Livonijos ordinas, o vėliau, 1328 m., miestas perduotas Prūsijos žiniai⁸⁵. Vokietijoje kilus protestantų judėjimui, Klaipėdos kraštas tapo protestantiškas, o Didžioji Lietuva liko katalikiška.

Tarpukario Lietuvoje 85 proc. gyventojų buvo katalikai⁸⁶. 1918–1940 m. Lietuvoje susiklostė palankios sąlygos Katalikų bažnyčiai – jos padėtis buvo įtvirtinta teisiškai, dvasininkai rengiami Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakultete ir seminarijose, tikyba dėstoma valstybinėse mokyklose, Bažnyčia disponavo gana didele nuosavybe. Viso to Katalikų bažnyčia neteko prasidėjus sovietų okupacijai. Nors 1940–1941 m. Klaipėdoje (Memelyje) katalikai, palyginti su protestantais, sudarė tik mažą religinės bendruomenės dalį, bet čia jie buvo saugesni, nes tuo metu Klaipėdos krašto sovietų armija dar nepasiekė.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, iš Klaipėdos pasitraukė dauguma gyventojų, ir sovietų valdžia atkeldino į miestą naujakurių. Nemažai lietuvių katalikų atvyko iš Didžiosios Lietuvos. Katalikų bendruomenė susibūrė 1945 m., ir iš karto kilo klausimas, kur vyks pamaldos. Kurį laiką į miestą iš Kretingos atvažiavę kunigai šventadieniais laikydavo mišias „Jūrininkų smuklės“ patalpose⁸⁷. Tų pačių metų rugpjūtį Klaipėdos miestui buvo paskirtas klebonas. Kiek vėliau tikintieji išsikovojo vokiečių statytą ir po karo apleistą bažnyčią (Katholische Apostolische Gemeindenkirche) Jūros aikštės ir Bokštų skersgatvio kampe⁸⁸.

Kadangi katalikų valdymo organizacinė struktūra skiriasi nuo kitų religinių bendruomenių – jų vyskupijos pavaldžios Vatikanui, – tai dauguma vyskupų, artinan-tis sovietų armijai, nepasitraukė, ir katalikų bendruomenė Lietuvoje bei Klaipėdos krašte galėjo ilgiau išlaikyti vidinį savarankiškumą. Struktūriškai Klaipėdos katalikų parapija tapo Telšių vyskupijos dalimi⁸⁹. Katalikų bendruomenė sovietų valdžiai kėlė daugiausia galvos skausmo, nes, būdama gausiausia ir geriausiai organizuota, nestokojo pasitikėjimo savimi, o jos aukščiausia valdžia – Vatikanas – turėjo nemenką autoritetą ir nemažai įtakos visame pasaulyje. Sovietų valdžia nuolat mėgino apjuodinti Vatikano valdžią ir taip žmones nugręžti nuo katalikybės. Tai liudija straipsniai to meto Klaipėdos spaudoje: „Kam Vatikanas tarnauja“⁹⁰, „Vatikanas – Amerikos imperializmo sąjungininkas“⁹¹, „Vatikanas ir jo veikla“⁹² ir kt. Juose informuojama apie Vatikano visame pasaulyje sukauptą turtą, bandoma įtikinti skaitytojus, kad Vatikano valdžia palaiko kapitalizmą, o šis esąs blogis, sakoma, kad Vatikanas remia valstybes, kurių nėra už taiką, kad visi jo veiksmai kupini egoizmo ir pan. Visa tai pateikiama labai skrupulingai ir atvirai, be jokių užuolankų. Pačios Sovietų Sąjungos santvarkos modelis šiuose straipsniuose vaizduojamas kaip idealus pavyzdys. Taigi visomis įmanomomis poveikio priemonėmis buvo bandoma Klaipėdos krašto gyventojams įpiršti sovietines tiesas, siekiama, kad skaitytojai nusigręžtų nuo katalikybės ir kitų religijų bei lojaliai tarnautų Josifo Stalino idėjoms.

Sovietų valdžiai buvo naudinga, kad Katalikų bažnyčia įsiregistruotų, nes tik tada buvo įmanoma ją kontroliuoti. Registracija leido sumažinti vyskupų valdžios galią, taip pat cenzūruoti Bažnyčią⁹³. Registruoti katalikų parapijas ir dvasininkus pagal sovietinę tvarką pradėta tik 1948 m. antrojoje pusėje, o Klaipėdos katalikų bendruomenė oficialiai

įregistruota 1948 m. rugsėjo 22 d.⁹⁴ Įregistravę savo bendruomenę, katalikai įgijo teisę iš valdžios reikalauti maldos namų ir įgyvendinti savo planus. Dar prieš karą, 1938 m., buvo pradėtos rinkti aukos statyti naujai bažnyčiai pagal inžinieriaus architekto Juozo Baltrėno projektą⁹⁵, tačiau įgyvendinti šį sumanymą sutrukdė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, o po jo – ateistinė sovietų valdžia. Tik įregistruota katalikų bendruomenė galėjo imtis prieš karą numatytų planų. Dar viena priežastis, dėl ko katalikams prireikė naujos bažnyčios, ta, kad, daugėjant katalikybę išpažįstančių žmonių, tikinčiųjų ėmė nebetenkinti turimi maldos namai. Leidimas statyti naują kulto pastatą duotas 1956 m. gegužės mėnesį⁹⁶. 1957 m. vasarą pradėti parengiamieji, o vėliau ir statybos darbai. Jie truko iki pat 1961 m., kai katalikų lėšomis iškilo didelė (60x25 m) Marijos Taikos Karalienės bažnyčia. Deja, ji iš karto buvo valdžios konfiskuota, pastatas atiduotas Filharmonijai, o keliems bažnyčios statybos organizatoriams ir vykdytojams iškeltos baudžiamosios bylos⁹⁷. Bažnyčia grąžinta tik 1988 m.⁹⁸, o iki tol katalikai turėjo glaustis ankštoje bažnytėlėje.

Klaipėdos evangelikų liuteronų bendruomenė. 1517 m. Martinas Lutheris prikalė 95 tezes prie Vitenbergo bažnyčios durų⁹⁹, taip išreišdamas protestą prieš Katalikų bažnyčią. Atsiradus daugiau žmonių, kurie pritarė M. Lutherio idėjoms, pradėjo formotis protestantiškoji Liuteronų bažnyčia. Laikui bėgant, M. Lutherio sekėjų daugėjo, Vokietijoje iškilo nauja Liuteronų bažnyčia, kuri netruko paplisti kitose Europos šalyse, neaplenkdama ir Lietuvos, ir tapo viena didžiausių pasaulyje krikščioniškų religijos krypčių.

Pirmasis Prūsijos kunigaikštis Albrechtas buvo ir pirmasis žmogus šiame krašte, priėmęs M. Lutherio mokymą bei 1525 m.

įvedęs reformaciją visoje Prūsijoje. Jis skyrė lėšų pagrindinių šio tikėjimo knygų leidybai, jų vertimui į lietuvių ir lenkų kalbas. Tuo pat metu įsteigtas Karaliaučiaus universitetas, kuriame buvo rengiami reformatų dvasininkai¹⁰⁰, išleistas Martyno Mažvydo „Katekizmas“ – pirmoji lietuviška knyga¹⁰¹. 1555 m. Karaliaučiuje pradėta statyti pirmoji evangelikų liuteronų bažnyčia.

Dabartinėje Lietuvos teritorijoje, Klaipėdoje (Memelyje), iki Antrojo pasaulinio karo Evangelikų liuteronų bažnyčia buvo vyraujanti. Ji gana aktyviai reiškėsi ir Didžiojoje Lietuvoje. Tarpukario Kaune, tuometinėje Lietuvos sostinėje, Vytauto Didžiojo universitete, veikė Evangelikų teologijos fakultetas, kuriame buvo rengiami evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų dvasininkai¹⁰².

Prieš pirmąją sovietų okupaciją Didžiojoje Lietuvoje veikė 52, o Klaipėdos krašte – 30 liuteronų parapijų¹⁰³. Lietuvą okupavus, netrukus didelių pokyčių įvyko ir Liuteronų bažnyčioje: ji neteko valstybės paramos, jos turtas buvo konfiskuotas, o veikla suvaržyta ir akylai stebima. Tarp kunigų ir tikinčiųjų vyravo niūrios, nusivylimo ir baimės dėl ateities kupinos nuotaikos. Nusivylimą dar labiau stiprino tai, kad 1940 m. liepos mėnesį buvo konfiskuotas centrinių bažnyntinių įstaigų turtas, o konsistorijai įsakyta iki rugpjūčio pabaigos išsikraustyti iš savų patalpų ir atleisti visus tarnautojus¹⁰⁴.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, Liuteronų bažnyčia šiek tiek atsikvėpė, bet jos padėtis beveik nepasikeitė. Hitlerininkai vykdė represijas prieš kunigus, ir tai lėmė gana kritišką inteligentų ir bažnyčios tarnautojų požiūrį į naujosios valdžios politiką. Karui baigiantis pranašumą įgavusi Sovietų Sąjunga sugrįžo į Lietuvos teritoriją, kur šį kartą okupavo ir Klaipėdos kraštą. Sovietų valdžios požiūris į liuteronybės išpažinėjus, ypač Klaipėdos krašte, buvo itin neigiamas. Mažosios Lie-

tuvos protestantizmas dar buvo vadinamas „išsigimusiu protestantizmu“, nes tai, anot valdžios, buvo vokiečių protestantizmas, per kurį siekta ekonomiškai ir politiškai veikti Didžiąją Lietuvą. Ilgainiui sovietų valdžios atstovai ėmė nebeskirti pilietybės nuo religijos, o evangelikų – nuo vokiečių¹⁰⁵. Manyta, jog vokiečių okupacinės valdžios metais lietuvių liuteronų bendruomenė buvo gana įtakinga ir rėmė vokiečių valdžią. Šios pozicijos laikėsi ir sovietų valdžia, o RKRT labai neigiamai atsiliepė apie žmones, išpažįstančius liuteronybę. 1944–1945 m. iš Klaipėdos krašto pasitraukė visi liuteronų kunigai ir dauguma šios bendruomenės narių¹⁰⁶. Po karo mieste teliko maža buvusios gausios Klaipėdos liuteronų bendruomenės dalis. Bendruomenė nebeturėjo ne tik maldos namų, bet ir kunigų, kurie vestų pamaldas.

Lietuvos liuteronų vadovybė, stengdamasi išlaikyti didžiąją dalį savo parapijų, iš pat pradžių susidūrė su didele problema – kunigų trūkumu. O kunigo nebuvimas iš esmės reiškė ir pačios parapijos sunykimą. Palyginti su Didžiąja Lietuva, ypač sunki buvo viso Klaipėdos krašto, o kartu ir Klaipėdos miesto padėtis. Visame regione buvo likusios apie 30 parapijų su parapijiečiais ir nė vieno kunigo joms aptarnauti. Likusioms be kunigo parapijoms išsilaikyti padėjo Klaipėdos krašte dar gyvavusios susirinkimų tradicijos. Krašte pasiliko nemažai liuteronų sakytojų, kurie karui baigiantis atnaujino savo veiklą. Jau 1945 m. kovo 5 d. konsistorijos narys kunigas E. Jėgeris pavedė Kretingoje gyvenančiam kunigui M. Baltriui rūpintis Klaipėdos krašto parapijų atgaivinimu ir įtraukti jas į Lietuvos liuteronų bažnyčią. Šis greitai subūrė pažįstamus sakytojus ir atgaivino sakytojų pasitarimus, kurių metu buvo išventinami nauji sakytojai. Vien tik 1947 m. sakytojais tapo A. Kibeklis, J. Kuršis, J. Budys, J. Sprogis ir M. Klumbys¹⁰⁷. Kaip tik jie, padedami Didžiosios Lietuvos kunigų,

pradėjo gaivinti krašte pastoracinę veiklą. Netrukus prie jau esančių sakytojų prisidėjo ne viena dešimtis naujų: J. Karalius, M. Pranertas, A. Timpa, J. Kaupa, M. Miklovaitis, P. Knispelis, A. Sakutis, Šikšnius, D. Briedis, M. Tydekas, M. Mickus, M. Bačka, A. Kybelka, A. Tėvelaitis, J. Aidušis, M. Ponelis, A. Neimanas ir kt.¹⁰⁸

Dauguma parapijų buvo atgaivintos 1945 m. pabaigoje–1946 m. pradžioje, o jau 1948 m. sakytojai veikė visuose krašto kaimuose¹⁰⁹. Toks greitas integravimasis į Lietuvos liuteronų bažnyčių siejamas su Bažnyčios vadovybės pagalba. Įšventintiems naujiems sakytojams buvo lengviau spręsti organizacinius klausimus, kovoti dėl bažnyčių pastatų ir koplyčių. Buvo aktyviai bandoma gaivinti ir kitas Klaipėdos krašto bendruomenes, bet Klaipėdos miesto liuteronų bendruomenės padėtis buvo sunkesnė. Nors Karklės bažnytelė buvo sugriauta, bet religinė veikla nenutrūko, žmonės rinkdavosi į pamaldas įvairiose vietose¹¹⁰. Iš „Klaipėdos–Karklės parapijos užrašų knygos“, kurią diakonai E. Dumpis ir J. Liepis vedė 1946–1977 m., krikštų sąrašų matyti, jog per visą dešimtmetį (1945–1954 m.) pakrikštyti tik 26 naujagimiai, iš kurių vos aštuoni – iš Klaipėdos miesto, keltas – iš aplinkinių kaimelių, o dauguma – iš Karklės¹¹¹. Neturėdami savo parapijoje kunigo, klaipėdiečiai, norėdami pakrikštyti vaiką ar priimti Švenčiausiąjį sakramentą, vykdavo į veikiančias dar neoficialias kitų rajonų parapijas. Kunigai taip pat važinėdavo į savo ganytojo neturinčias parapijas, nors ir gana retai – vos kelis kartus per mėnesį. Pamažu liuteronų bendruomenė pradėjo atsigauti.

Kunigo A. Baltrio pastangomis buvo suburti krašte likę lietuvininkų sakytojai. A. Baltriui teko atimti iš Bruno Blaesnerio leidimą pamokslauti Klaipėdoje, nes jis pamokslus sakydavo vokiečių kalba, nors ir mokėjo lietuviškai¹¹². Taip A. Baltris pasielgė siekdamas išvengti konfliktų su sovietų valdžia.

1946 m. įvedus privalomąją religinių bendruomenių registraciją, parapijų labai sumažėjo. Nuo tada parapijų gyvavimo klausimus jau sprendė ne konsistorija, o RKRT ir jos įgaliotinis. Registracija buvo ir dar dešimties parapijų uždarymo 1948–1953 m. priežastis¹¹³. Per vėlai išsiuntusi registravimosi dokumentus, Klaipėdos miesto liuteronų parapija sulaukė neigiamo RKRT įgaliotinio B. Pušinio atsakymo. Argumentai buvo tokie: Klaipėdoje nėra nuolatinio kulto tarno, parapiją sudaro gana mažai parapijiečių, bendruomenės dvidešimties narių sąrašo nėra patvirtinęs Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas, nesudaryta maldos namų nuomos sutartis. Taigi Klaipėdos miesto evangelikų liuteronų parapijai buvo pranešta nesiųsti registracijos dokumentų, nes jie nebus priimti, kadangi registracija baigėsi 1948 m.¹¹⁴ Dėl stipraus ekonominio sovietų valdžios spaudimo Evangelikų liuteronų bažnyčiai buvo sunku išsilaikyti. Dėl nepakeliamos mokesčių naštos parapijos kartais būdavo priverstos pačios atsisakyti bažnyčių patalpų. 1948 m. birželio 19 d. LSSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimu visi kulto pastatai buvo nacionalizuoti, paliekant juos religinėms bendruomenėms nuomininko teisėmis¹¹⁵. Nuomojamas patalpas bendruomenė turėjo pati valyti ir tvarkyti¹¹⁶.

Šis laikotarpis buvo labai nepalankus liuteronams. Prieš karą tvirta Protestantų bažnyčia buvo beveik sunaikinta. 1950 m. liuteronai antrą kartą per dešimtmetį pateko į sunkią padėtį, kai Bažnyčia liko be pagrindinio administravimo organo – konsistorijos. Tai truko penkis mėnesius. 1950 m. balandžio 26 d. kunigai A. Baltris, J. Degis, F. Megnis, M. Preikšaitis ir J. Kalvanas, taip pat sakytojai M. Klumbys, M. Bička ir A. Timpa rinko laikinąją konsistoriją. A. Baltris tapo jos pirmininku, F. Megnis – vicepirmininku (1952 m. rugpjūčio 9 d., pastarajam mirus, jo vietą užėmė V. Burkevičius), M. Klumbys – sekretoriumi ir reikalų vedėju¹¹⁷. J. Kalvanas ir

M. Preikšaitis atsisakė konsistorijoje bet kokių pareigų bijodami E. Lėjero ir J. Gavėnios likimo. Laikinoji konsistorija dirbo neilgai – iki 1954 m. sausio 29 d., kai mirė A. Baltris¹¹⁸.

Neilgai veikusi konsistorija sugebėjo daug padaryti – prikelti ir suvienyti Klaipėdos krašto liuteronų parapijas. Jau ne pirmą kartą netekusi savo konsistorijos, Bažnyčia ne tik nesutriko, bet ir įgavo daugiau jėgų pasipriešinti. Kunigas A. Baltris dėjo pastangas įregistruoti visus iki tol veikusius namų pamaldų būrelius.

Po karo tik Šv. Jokūbo bažnyčioje vis dar buvo laikomos liuteronų pamaldos. Remontuoti šio pastato Liuteronų bažnyčios parapija neįstengė, tad vėliau pamaldos buvo laikomos Jono Katinio sodyboje Smeltės priemiestyje¹¹⁹. Būdama pernelyg negausi, Klaipėdos miesto liuteronų bendruomenė neišgalėjo išsinuomoti patalpų. Kad būtų teisėta ir legalu, 1952 m. sausio 5 d. Klaipėdos liuteronų bendrija nusiuntė RKRT įgaliotiniui pageidavimą leisti Klaipėdoje laikyti pamaldas dalijantis maldos namais su stačiatikiais. Pageidavimas buvo patenkintas¹²⁰.

Šie stačiatikių maldos namai – liuteroniška raudonų plytų bažnyčia aštriabriauniu stogu (prie Skulptūrų parko, Liepos g.). Kaip jau minėta, Klaipėdos gynimas 1944–1945 m. labai užtruko: vokiečiai, nepaisydami nuostolių, įnirtingai gynė miestą. Raudonoji armija apšaudė jį iš toliašaudžių pabūklų. Kaip prisiimena karininkas artileristas, pirmiausia „[...] buvo naikinami galimi stebėjimo punktai, iš kurių buvo galima stebėti šturmuojančių karių judėjimą (tai buvo aukšti pastatai)“¹²¹. Taip sunaikinti visi aukšti miesto statiniai, tarp jų ir bažnyčios. Sveiki Klaipėdoje išliko tik vieni maldos namai – 1910 m. statyta protestantų bažnyčia miesto centre, liuteronų kapinių teritorijoje.

Galiausiai Klaipėdos liuteronų bendruomenė, gavusi visas pažymas, turėdama rei-

kiamą skaičių žmonių ir kunigą Miką Preikšaitį (kunigavo 1947–1972 m.¹²²), 1955 m. lapkričio mėnesį po tiesioginio kreipimosi į Maskvą buvo įregistruota¹²³. Liuteronų pamaldos ir toliau vyko stačiatikių cerkvėje, buvusioje miesto kapinių koplyčioje.

Klaipėdos evangelikų baptistų bendruomenė. Baptistų tikėjimo ištakos siekia reformacijos laikus – XVI amžių. Pavadinimas siejamas su graikų kalbos žodžiu „baptistės“, kuris reiškia „krikštytojas“¹²⁴. XVI a. Anglijoje kilo religinis judėjimas, kurio tikslas – reformuoti Anglikonų bažnyčią. Pagrindinis jo uždavinys – atskirti Bažnyčią nuo valstybės valdžios¹²⁵. Baptistų bažnyčia savo pažiūromis ir doktrinomis skyrėsi nuo kitų protestantiškų Bažnyčių. Baptistai buvo laikomi eretikais, juos net imta persekioti (ypač dėl krikšto, kadangi krikštijami tik suaugę žmonės), o aktyvesni veikėjai nuteisti sudeginti ant laužo. Šio judėjimo šalininkai buvo vadinami kongregacionistais. Tokia kongregacionistų grupė, vadovaujama Johno Smitho, 1608 m. paliko Angliją ir įsikūrė Olandijoje, Amsterdame¹²⁶. Persekiojimams atslūgus, J. Smithas su didžiąja savo bendruomenės dalimi 1612 m. grįžo į Angliją ir Londone įkūrė pirmąją baptistų bendruomenę¹²⁷. Šiandien ji vadinasi Evangelikų krikščionių baptistų bažnyčia.

Keletą šimtmečių ši religinė organizacija aktyviai plėtėsi, neaplenkdama ir Lietuvos. Pirmoji evangelikų krikščionių baptistų religinė bendruomenė Lietuvoje įsikūrė 1841 m. Klaipėdoje¹²⁸. Klaipėda tuo metu priklausė Prūsijos karalystei, todėl dauguma baptistų buvo vokiečių tautybės. Klaipėdos baptistų bendruomenę 1841 m. spalio 3 d. vakarą įkūrė Eduardas Grimmas. Joje buvo 25 nariai. Tą patį vakarą E. Grimmas buvo išrinktas ir ordinuotas šios bendruomenės vadovu¹²⁹. Klaipėdos valdžia ir pripažintos religinės bendruomenės į baptistus žiūrėjo

neigiamai. Tačiau E. Grimmas tęsė savo veiklą, o bendruomenės narių vis gausėjo, prireikė erdvesnių patalpų pamaldoms. Įveikę šiuos tokius sunkumus, baptistai 1851 m. pasistatydino erdvius maldos namus Naujojo Parko (dabar Vytauto) gatvėje. Tuomet šiai bendruomenei priklausė 234 nariai¹³⁰. Bažnyčios pastoriumi buvo išrinktas F. Nimetas, mat iki tol vadovavęs E. Grimmas su grupe tikinčiųjų išvyko į JAV, kur toliau tęsė religinę veiklą¹³¹. Pastatytieji maldos namai išliko iki mūsų dienų: nei 1854 m. miestą nuniokojęs gaisras, nei Antrasis pasaulinis karas nesunaikino šio pastato.

Klaipėdos krašte ir Rytų Prūsijos miestuose bei gyvenvietėse sparčiai imta statyti naujas baptistų bažnyčias. 1911 m. įkurta sąjunga leido krikščionišką literatūrą lietuvių kalba. Ji gyvavo iki Antrojo pasaulinio karo.

Dauguma Klaipėdos gyventojų buvo vokiečių tautybės, dėl to pamaldos čia daugiausia vykdavo vokiečių kalba, lietuviškai – rečiau, bet reguliariai. Pavyzdžiui, apie 1935 m. lietuviškos pamaldos buvo laikomos kartą per mėnesį¹³². 1933 m. Klaipėdoje įkurta Lietuvos evangelikų baptistų sąjunga, kurios centras vėliau persikėlė į Kauną ir veikė ten iki sovietų okupacijos¹³³. Šią sąjungą sudarė trylika baptistų bendruomenių, iki pat panaikinimo jai vadovavo Teodoras Gerikas. Nepriklausomoje valstybėje kelis dešimtmečius kurta baptistų bendruomenių sąjungos struktūra 1940 m. buvo suardyta per vieną parą. Tuo metu tikinčiųjų labai sumažėjo, nes dauguma vokiečių tautybės baptistų repatriavo į Vokietiją. Ilgametis Baptistų sąjungos prezidentas T. Gerikas taip pat pasitraukė į Vakarus¹³⁴. Krikščionių evangelikų baptistų bendruomenei, kaip ir kitoms krikščionių bendruomenėms, atėjo sunkus metas.

Trūkstant aktyvių, drąsių ir organizacinių gabumų turinčių žmonių, kai kurios baptis-

tų bendruomenės labai sunkiai atnaujino ir legalizavo savo veiklą, nors iki 1948 m. gruodžio 31 d. buvo nesunku įregistruoti religinę bendruomenę pateikus dvidešimties narių sąrašą. Baptistams buvo keliami tokie pat reikalavimai kaip ir kitoms konfesijoms. Vengimas ir delsimas įregistruoti bendriją nebuvo joks protestas prieš sovietų valdžią, tačiau to nepadarius laiku, vėliau registruotis tapo beveik neįmanoma. Dėl šios priežasties buvo prarasti bendruomenių pastatai Klaipėdoje, Vilniuje, Kaune, Šilutėje, Žemaitikmyje (Šilutės r.) ir Priekulėje.

Kada po karo baptistai susirinko į savo pirmąsias pamaldas – nežinoma. Neaišku ir kur jos vyko, nes ten, kur stovėjo jų bažnyčia, jau buvo įsikūręs Jūrų prekybos uosto klubas¹³⁵. Vietiniai klaipėdiškiai į miestą grįžo gana vėlai – 1945–1947 m. Atvykėliai iš kitų sovietinių respublikų taip pat norėjo turėti maldos namus. 1948–1949 m. į Klaipėdą atvykę keletas tikinčiųjų rusų pamaldas laikydavo rusų kalba. Kartais jas lankydavo ir lietuviai¹³⁶. Tikintieji į pamaldas rinkdavosi savo butuose. Daugiau kaip trisdešimt metų pamaldos vyko sename ankštame žvejo namelyje miesto pakraštyje, Jurbarko gatvėje Nr. 43¹³⁷.

Tačiau Klaipėdos baptistų bendruomenė vesti pamaldų lyg ir neturėjo teisės, nes nebuvo įregistruota. Kada pradėta rūpintis įregistruoti faktiškai veikiančią bendruomenę – nežinoma. Pasak turimų dokumentų, prašymas registruoti paduotas tik 1956 m. Į jį buvo atsakyta neigiamai: „Laikyti netikslingu registruoti naują religinę bendruomenę.“¹³⁸

Iš šešių Klaipėdos krašte veikusių baptistų bendruomenių veiklą atnaujino tik dvi – Klaipėdos ir Žemaitkiemio, bet ir jos, laiku nespėjusios įsiregistruoti, neteko savo pastatų. Žemaitkiemio bendruomenė taip ir veikė neįsiregistravusi iki 1959 m., kai beveik visi jos nariai išvyko į Vakarus Vokietiją¹³⁹.

Iki pat 1977 m., kai ši Bažnyčia pagaliau buvo įregistruota¹⁴⁰, Klaipėdos baptistų bendruomenė veikė pagal „žodinį susitarimą“ su vietos valdžia. Apie ketinimą keisti pamaldų vietą turėjo būti informuojama iš anksto. Maždaug nuo 1958 m. baptistų pamaldos, kaip minėta, vyko miesto pakraštyje, dabartinėje Jurbarko gatvėje, Nikulinų bute. 1980 m. valdžia davė leidimą patalpas perstatyti ir pritaikyti maldos namams (bažnyčiai)¹⁴¹.

Klaipėdos stačiatikių bendruomenė.

Krikščionių pasaulyje stačiatikybė šalia katalikybės ir protestantizmo yra viena didžiausių religinių krypčių. Šios religijos ištakos glūdi Bizantijoje. 1652–1658 m. vykstant reformacijai, stačiatikiai, valdžios palaikomi¹⁴², greitai plito slavų žemėse ir tarp slavų kilmės žmonių. Tas pat pasakytina ir apie LDK žemes, nes tuometinei krašto teritorijai priklausė nemažai baltarusių, ukrainiečių ir kitų slavų kilmės gyventojų. Lietuva, nors buvo katalikiškas kraštas, į stačiatikius žiūrėjo tolerantiškai.

Nepriklausomoje Lietuvoje 1918–1940 m. stačiatikių veikla buvo aktyvi. Tuo metu šalyje gyvavo 46 jų parapijos, buvo leidžiami trys laikraščiai¹⁴³. 1940 m. Lietuvą okupavus sovietams, Stačiatikių bažnyčia, kad ir rusiška, buvo be gailėsčio naikinama kaip ir kitos religinės bendruomenės.

Iki Antrojo pasaulinio karo Klaipėdoje, mieste, kuriame jau buvo per šimtą tūkstančių gyventojų, gyvavo tik nedidelė 30–40 žmonių stačiatikių bendruomenė¹⁴⁴. Po karo sovietų valdžia buvo numaciusi Klaipėdą paversti dideliu vakarinės SSRS dalies uostu. Europą padalijus, Klaipėdos kraštas tapo LSSR dalimi. Tuo metu labai pasikeitė Klaipėdos nacionalinė sudėtis – dauguma miesto gyventojų buvo rusakalbiai, paprastai slavų kilmės. Šie žmonės buvo atsiųsti atstatyti miesto arba atvyko savo noru.

1946 m. pradžioje stačiatikiais save laikė keletas šimtų klaipėdiečių naujakurių. Jie su nekantrumu laukė, kada mieste pradės vykti pamaldos¹⁴⁵.

Rūpintis tikinčiųjų gyvenimu ėmėsi patirties turintis šventikas Joanas Levickis (Иоанн Левицкий), tuo metu vadovavęs parapijoms Kretingoje ir Telšiuose. 1945–1947 m. J. Levickis kartu su tikinčiaisiais kreipėsi į įvairaus rango miesto valdininkus su prašymu įregistruoti stačiatikių bendruomenę ir skirti patalpas pamaldoms (Klaipėdos stačiatikių maldos namai buvo sugriauti per karą). Tai šventikas J. Levickis primena savo 1945 m. rugsėjo 7 d. pranešime P. Linėvui, RKRT prie SSRS Ministrų Tarybos įgaliotiniui Lietuvoje: „Iki karo Memelyje buvo cerkvė (maldos namai) Perkasų g. 9. Karo metu cerkvė sugriauta. Cerkvės daiktai išgrobstyti – 71 tūkstančio rublių vertės [...]. Jau dabar į miestą atvyko daugiau kaip šimtas rusų šeimų, neskaitant kariškių ir devynių tūkstančių uosto darbuotojų. Žmonės prašo Dievo garbinimo. Jiems patiems gyventi dar nėra kur – viskas sugriauta, bet jie prašo patalpų pamaldoms, kad galėtų melsti Dievą ir prašyti pagalbos jų pamaldose... O tarp kitko, Bokšto ir Žardžių gatvių kampe yra laisva vokiečių „kirchė“. Memelio vykdomojo komiteto pirmininkas žydas Bergas pasakė: „Jeigu jūsų viršininkas įgaliotasis Linevas duos man raštišką įpareigojimą, tai patalpos bus išskirtos ir suremontuotos.“¹⁴⁶

Žinoma, stačiatikių religiniai poreikiai buvo tenkinami tik tiek, kiek galėjo leisti ateistinės valstybės vadovybė. 1947 m. stačiatikių bendruomenė pradėjo rūpintis savo valstybine registracija. Visuotiniame susirinkime buvo renkamas narių dvidešimtukas, revizijos komisija ir kandidatai į cerkvės seniūnus. Bendruomenės organizacinis susirinkimas Klaipėdoje įvyko 1947 m. sausio 26 d., jam pirmininkavo J. Levickis¹⁴⁷. 1947 m. gegužės 28 d. stačiatikių bendruo-

menė buvo įregistruota¹⁴⁸. Tai pirmoji mieste įregistruota religinė organizacija. Netrukus buvo pateiktas prašymas skirti patalpas stačiatikių bendruomenės pamaldoms. Klaipėdos miesto vykdomasis komitetas 1947 m. birželio 17 d. perdavė Klaipėdos stačiatikių bendruomenei nuomos teisę į maldos namus – buvusias laidojimo patalpas Liepų Prailgintojoje g. 17 (prie Skulptūrų parko), sutartis pasirašyta dešimčiai metų¹⁴⁹. Taigi stačiatikių tikintiesiems buvo leista naudotis pastatu šalia liuteronų kapinių, anksčiau priklausiusiu liuteronams. Prireikė pusės metų, kol jis buvo pritaikytas stačiatikių pamaldoms. Iš stačiatikių cerkvės Liepojoje vežimu į Klaipėdą buvo atvežtos ikonos. Klaipėdos stačiatikių cerkvė buvo išventinta kaip Visų Šventųjų cerkvė, jai vadovauti paskirtas šventikas Fiodoras Rakeckis (Фёдор Ракецкий). Pirmosios pamaldos Visų Šventųjų cerkvėje įvyko 1947 m. gruodžio 28 d., jas aukojo tėvas Fiodoras. Klaipėdos stačiatikių bendruomenė tuo metu buvo viena didžiausių respublikoje – apie tūkstantis narių¹⁵⁰.

Stačiatikių šventikas Jevdokimas Rakeckis (Евдоким Ракецкий), jau būdamas senyvo amžiaus, atvyko pas savo sūnų Fiodorą Rakeckį į Klaipėdą. Jie abu, kilę iš šventikų Rakeckių dinastijos, pradėjo vadovauti pamaldoms vietinėje bendruomenėje. Tarpukariu tėvas ir sūnus Rakeckiai tarnavo lenkų okupuotame Vilniaus krašte, taigi, pasak valdžios, „buržuazinės valstybės, nusiteikusios prieš SSRS“, teritorijoje (taip tuo metu vadinta Lenkija)¹⁵¹. Tai patraukė sovietų saugumo organų dėmesį. J. Rakeckis dėl garbingo amžiaus jiems nebuvo įdomus, o jo sūnų šventiką F. Rakeckį LSSR valstybės saugumo ministerija pradėjo sekti. F. Rakeckiui sekti ir medžiagai apie jį rinkti buvo paskirtas asmuo, slapyvardžiu Ištikimasis. Jau viename pirmųjų agentūrinių Ištikimojo pranešimų 1947 m. gruodžio 29 d. rašoma, kad per pamokslą šventikas sakęs: „Gyvenimas da-

bar sunkesnis, daug sunkesnis, ir vienintelis mūsų džiaugsmas ir paguoda yra malda“, o štai 1948 m. gegužės 28 d. Ištikimasis rašo kalbėjęs su ką tik iš Šilutės grįžusiu F. Rakeckiu, kuris „[...] su siaubu pasakojo, kad iš Šilutės veža ne tik lietuvius, bet ir rusus ir kad mieste labai prislėgta nuotaika“¹⁵² (kalbama apie 1948 m. Lietuvos gyventojų masinę trėmimą į tolimąsias SSRS sritis). 1949 m. kovo 31 d. pokalbio su Ištikimuoju metu šventikas F. Rakeckis, informatoriaus tvirtinimu, „kaip visada pradėjo pykti ant Sovietų Sąjungos valdžios dėl tikinčiųjų persekiojimo ir sakė, kad, nepaisant visų dabartinių valdžios „žaidimų“ su stačiatikių bažnyčia, jis nė minutės nesijautė laisvas, kad bet koku momentu jį gali suimti budelio, 1940 metais išžudžiusio Katynėje lenkų karininkų korpuso žiedą, ranka“¹⁵³.

Šventiko F. Rakeckio byla buvo „tiriami“ ilgiau nei dvejus metus. 1949 m. birželio pradžioje F. Rakeckis buvo suimtas ir ypatingojo pasitarimo nuteistas dešimt metų kalėti auklėjamojo darbo lageryje „už antitarybinę agitaciją ir propagandą“¹⁵⁴.

Suėmus F. Rakeckį, agentas Ištikimasis be darbo neliko – jau 1950 m. vasario 28 d. pažymoje LSSR valstybės saugumo ministerijai su grifu „Visiškai slapta“ informuojama, kad pranešėjas „šiuo metu panaudojamas [...] antitarybiniais elementams tarp stačiatikių šventikų išaiškinti“. Dokumento autorius Valstybės saugumo ministerijos kapitonas pažymą baigia žodžiais: „Manau, kad [...] agento, slapyvardžiu Ištikimasis, akistata su kaltinamuoju F. Rakeckiu netikslinga.“¹⁵⁵

Iš įkalinimo vietos Sibire F. Rakeckis buvo paleistas tik 1956 m., po Sovietų Sąjungos komunistų partijos XX suvažiavimo, pasmerkusio stalinines represijas. Po septynerių metų nelaisvės į Lietuvą grįžęs šventikas buvo paskirtas Rokiškio bendruomenės vyriausiuoju. Klaipėdos Visų Šventųjų cerkvės valdytoju

1949 m. birželio 15 d. tapo šventikas Nikolajus Nedveckis (Николай Невдveckий). Jau būdamas senyvo amžiaus, šventikas J. Rakeckis po sūnaus F. Rakeckio arešto neteko savo pareigų bažnyčioje. Antruoju šventiku Klaipėdoje buvo paskirtas ką tik išventintas Rodionas Tyščukas (Родион Тыщук)¹⁵⁶.

Sovietų Sąjungos agentai persekiojo ne tik kunigus, bet ir paprastus žmones. Štai piliečiui Genadijui Abramčikui, 1948 m. atvykusiam į Klaipėdą ir dirbusiam alaus darykloje vyriausiuoju inžinieriumi, buvo pagrasinta atleisti iš darbo, jei jis ir toliau lankys bažnyčią¹⁵⁷. Paprastiems žmonėms, kurie nėjo aukštų pareigų, buvo skiriama nedaug dėmesio, o tie, kurie dirbo prestižiškesnį darbą ir norėjo jį išlaikyti, turėjo atsakyti bažnyčios. Taip padarė ir G. Abramčikas, jis iki 1991 m. Lietuvai atkuriant nepriklausomybę bijojo eiti į bažnyčią, kad neprarastų darbo¹⁵⁸.

Klaipėdos sentikių bendruomenė. Sentikių religinė atšaka buvo patvirtinta 988 m., kuni-gaikščio Vladimiro Šventojo valdymo laikais. Nuo tada iki XVII a. rusai šventai saugojo savo tikėjimą ir laikė jį savo nesugriauama nacionaline šventove¹⁵⁹. XVII a. viduryje caras Aleksejus ir patriarchas Nikonas bei jo šalininkai, vadovaudamiesi naujaisiais graikų religinių apeigų pavyzdžiais, ėmėsi reformuoti Rusijos stačiatikių bažnyčią, naikindami bažnytinių knygų ir apeigų nesutapimus. Stačiatikių bažnyčią rėmė ir globojo carai, todėl ji tapo valstybine Rusijos imperijos religija¹⁶⁰. Nepaklusę caro valdžiai sentikiai buvo persekiojami, su jais buvo susidorojama, jiems teko trauktis į tolimus kraštus. Taip sentikių religinė atšaka išplito po pasaulį. Dalis sentikių apsistojo ir Lietuvoje, kur 1710 m. buvo pastatyta pirmoji jų cerkvė¹⁶¹. Šioje istorinėje situacijoje galima įžvelgti paradoksalų dalyką. Vakarų valstybėse atsiskyrusios naujos religinės ben-

druomenės paprastai būdavo persekiojamos senųjų religinių bendruomenių ir valdžios. O štai Rusijoje pati valdžia rėmė naujos religinės atšakos formavimąsi ir persekiojo senojo tikėjimo išpažinėjus. Tai truko kelis dešimtmečius, kol caras Nikolajus II 1905 m. balandžio 30 d. išleido potvarkį dėl religinio pakantumo¹⁶², leidžiantį sentikiams dalyvauti religiniame valstybės gyvenime.

Sentikių bendruomenės ramybę Lietuvoje sudrumstė Pirmasis pasaulinis karas. 1915 m. nemažai sentikių buvo priversti išvykti iš Lietuvos į Rusijos gilumą. Dauguma jų vėliau grįžo į savo gimtąsias vietas.

1923 m. gegužės 20 d. Lietuvos valstybė oficialiai pripažino sentikių religiją, ir nuo 1925 m. Sentikių bažnyčia reguliariai gaudavo tam tikrą finansinę paramą. Tačiau tai truko neilgai – 1940 m. birželio mėnesį šalis buvo okupuota ir 1940–1941 m. sovietų valdžia panaikino visas religines bendruomenes, tarp jų ir sentikių. 1941 m. birželį nemažai sentikių ištremta į Sibirą.

Iki 1941 m., kai iš Lenkijos atvyko keletas sentikių šeimų, Klaipėdoje sentikių nebuvo¹⁶³. Po Antrojo pasaulinio karo mieste apsigyveno daug slavų kilmės žmonių, tarp jų buvo ir sentikystės išpažinėjų. Tuo metu iš Kauno rajono į Klaipėdą atsikėlė ir sentikių Moskoliovių šeima. Agejus Moskoliovas (Агеј Москолев) buvo kilęs iš Suvalkų, tarnavęs vietos cerkvėje, o 1941 m. cerkvės vadovybės perkeltas į Šakių rajoną. 1946 m. jis atvyko į Klaipėdą, 1947 m. tapo bendruomenės vyriausiuoju šventiku¹⁶⁴ ir pradėjo rūpintis savo bendruomenės pripažinimu. Į pirmąsias pamaldas bute, esančiame Antinijos g. 94, susirinkdavo apie 25 žmonės. Ilgainiui sentikių Klaipėdoje daugėjo – 1947 m. jų bendruomenę jau sudarė apie 20 šeimų¹⁶⁵.

Įvedus privalomąją Lietuvos religinių bendruomenių registraciją, Klaipėdos sentikių bendruomenė suskubo paduoti prašymą kartu su dvidešimties narių sąrašu.

Sentikių bendrija buvo antroji po stačiatikių Klaipėdos mieste įregistruota religinė organizacija. Tai įvyko 1947 m. spalio mėnesį¹⁶⁶. (A. Rūtė¹⁶⁷ savo veikale teigia, kad pirmoji buvo įregistruota sentikių bendruomenė, bet archyviniai dokumentai rodo pirmąją buvus stačiatikių bendruomenę.) 1947 m., po registracijos, Klaipėdos miesto darbininkų komitetui buvo pateiktas prašymas skirti patalpas cerkvei. Netrukus sentikių bendruomenei buvo suteiktos patalpos Malūnų Vartų g. 88, kurių bendras plotas – vos 20 kvadratinį metrų¹⁶⁸.

Lietuvoje sentikių padėtį neigiamai veikė antireliginė sovietų politika, Bažnyčios persekiojimas, kolektyvizacija ir industrializacija. Aktyvia veikla išsiskyrė šios bendruomenės narys Grigorijus Leginzovas (Григорий Лeginзов), gimęs 1924 m. Suvalkuose. 1941 m. kovo mėnesį jis buvo perkeltas į Lazdijų rajono Kybartų kaimą, kur tarnavo klieriku. Karui baigiantis, 1944 m. buvo pašauktas į armiją. Pripažintas antros grupės invalidu, grįžo į Kybartus, ten vedė, o 1948 m. atvyko į Klaipėdą¹⁶⁹. Jis buvo labai veiklus Klaipėdos sentikių bendruomenės narys, giedojo chore ir uoliai lankė pamaldas. Savo vaikus auklėjo pagal tikėjimo principus, diegė religinį suvokimą. G. Leginzovas prisiminė įvykį mokykloje, kai jo duklė, kaip sentikiams įprasta, ant kaklo buvo pasikabinusi kryžiuką, o mokytoja norėjo jį paimti¹⁷⁰.

G. Leginzovas rūpinosi savo bendruomenės geroje, maldos namais. 1959 m. jis įsigijo gyvenamąjį namą Statybininkų pr. 84 ir, pakeitęs jo paskirtį, pertvarkė į sentikių cerkvę. Nors tuo metu ir nebuvo galima iki galo įrengti šio pastato, net kryžiaus ant stogo pastatyti, nes akylai stebėjo agentai, vis dėlto tai buvo nuosavi sentikių maldos namai. G. Leginzovas prisiminė, kaip vežė statybines medžiagas ir dirbo naktimis, kad nepatektų valdžiai į akiratį, o aplinkiniai šį pastatą vadino „namu be dūmų“¹⁷¹.

G. Leginzovas 1969–1972 m. tarnavo kartu su A. Moskoliovu¹⁷², po kurio mirties buvo išrinktas vyriausiuoju šventiku ir savo pareigas eina iki šiol.

Tai ryškiausi Klaipėdos sentikių bendruomenės žmonės, bandę išlikti sovietų spaudimo religijai metais.

Po karo pasikeitus Klaipėdos demografiškai padėčiai, pakito ir religinės bendruomenės. Dalis jų – irvingeriai, Išganymo armija, reformatai, judėjai – išvis nustojo gyvuoti. Išlikusios gausesnės bendruomenės stengėsi atkurti ir įteisinti savo religinę veiklą.

Pokario Klaipėdoje didžiausia buvo katalikų religinė bendruomenė. Remiama Lietuvos tikinčiųjų ir tautiečių užsienyje, ji po truputį plėtėsi ir reikalavo savo teisių.

Sunkius laikus išgyveno liuteronai. Po karo jie rinkosi į apgriautą Šv. Jokūbo bažnyčią (dabar toje vietoje „Neptūno“ restoranas). Vėliau, išvalę kapinių bažnytėlę, pamaldas čia pradėjo laikyti ir vokiečių kalba. Tai nepatiko miesto valdžiai – pamaldos buvo uždraustos. Vėliau kurį laiką liuteronai rinkdavosi privačiame name, bet, jo savininkui išvykus, vėl liko be pastogės. Tada jie glaudėsi minėtoje kapinių bažnytėlėje prie stačiatikių. Tik 1990 m. liuteronams pradėtos perduoti buvusio Šv. Jono parapijos namo patalpos (ten buvo įsikūręs Liaudies meno muziejus).

Nemažai teko išgyventi ir baptistams. Partiniai ideologai jų nekontroliavo dėl pacifistinio nusiteikimo, karšto tikėjimo. Kurį laiką baptistai meldėsi privačiose patalpose. Ši religinė bendruomenė būrėsi žvejo name už Smiltelės upelio. Ten pamaldos vyko lietuvių ir rusų kalbomis.

Po karo Klaipėdoje susikūrė dvi naujos – sentikių ir stačiatikių – religinės bendruomenės. Sentikiai glaudėsi mažame, nešildomame individualiame name Statybininkų gatvėje. Stačiatikiai turėjo neblogą bažnytėlę

buvusiose kapinėse, bet ši bendruomenė norėjo daugiau pagalbinių patalpų, kuriose būtų galėjusi veikti sekmadieninė mokykla.

Mieste buvo ir daugiau nedidelių religinių grupių (menonitai, sekmininkai, penkiasdešimtininkai ir kt.), bet jos savo veiklos neišplėtojo. Apskritai Klaipėdos religinių bendruomenių dydis labai skyrėsi. Vienos jų (katalikų) turėjo daugiau kaip šimtą tūkstančių narių (tikslų statistinių duomenų nėra), kitoms (sentikiams) galėjo priklausyti tik apie tūkstantį šeimų. Mažosios religinės bendruomenės teturėjo nuo septyniasdešimties iki dviejų šimtų narių (baptistai).

Sovietų valdžios politika labai apsunkino visų religinių bendruomenių gyvenimą. Norėdamos išlikti, jos per trumpą laiką turėjo persiorientuoti ir pakeisti savo požiūrį į valstybės ir Bažnyčios santykius. Vienos iš jų nuolankiai susitaikė su valdžios pozicija, kitos dar ilgai priešinosi jos savivalei.

IŠVADOS

Tyrimo metu buvo siekiama aptarti svarbesnes pokario Klaipėdos religines problemas, su kuriomis susidūrė šio miesto religinės bendruomenės dėl antireliginės sovietų valdžios politikos. Kaip parodė darbe naudojami šaltiniai, šios problemos buvo labai svarbios pokario Klaipėdos visuomenei.

Išnagrinėjus Klaipėdos miesto religinių bendruomenių problematiką 1945–1954 m., galima daryti šias išvadas:

1. Po 1945 m. sausio 28 d. įvykių Klaipėdos miestas buvo visiškai ištuštėjęs – jame buvo likę vos keli gyventojai.

2. Senųjų gyventojų paliktas miestas tuoj pat pradėtas apgyvendinti. Naujieji gyventojai kėlėsi daugiausia iš Žemaitijos, taip pat iš įvairių Sovietų Sąjungos vietovių. Kartu su naujakuriais atkeliavo nauja kultūra, ėmė formotis naujos religinės bendruomenės.

Susiklosčius tokioms aplinkybėms, mieste susidūrė įvairių kultūrų, religijų ir elgesio stereotipų žmonės. Dėl staigių demografinių pokyčių bei staigiai padaugėjus gyventojų, išpažįstančių katalikybę, protestantiškas kraštas virto katalikišku.

3. 1944 m. gruodžio 22 d. SSRS Liaudies Komisarų Taryba nutarė įsteigti Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos RKRT. Ši taryba turėjo spręsti visus klausimus, kilusius religinėse bendruomenėse, t. y. būti tarpininku tarp valdžios ir religinių bendruomenių.

4. Sovietų valdžios įsakymu vykdoma privaloma religinių bendruomenių registracija pakeitė teisinį Bažnyčios statusą. Valdžios instancijos galėjo visiškai kontroliuoti parapijas, skirti ir perkelti dvasininkus iš vienos parapijos į kitą. Registraciją vilkinančios religinės bendruomenės negalėjo aktyviau plėtoti savo veiklos.

5. Už represijomis ir prievartiniais veiksmais paremtą kovą su Bažnyčia ne mažiau svarbi buvo ir ideologinė kova dėl ateistinių idėjų. Šiai veiklai sovietų valdžia niekada negailėjo nei jėgų, nei lėšų. Klaipėdos laikraštis „Raudonas švyturys“ nemažai vietos skyrė ateistinei propagandai.

6. Iki Antrojo pasaulinio karo Klaipėdoje buvo gausios liuteronų, reformatų bendruomenės, gyvavo nemažos katalikų, judėjų ir kt. bendruomenės, kurios karo pabaigoje buvo sunaikintos. Šv. Jono, Reformatų, Laukininkų, Šv. Trejybės bažnyčios bei keletas mažesnių religinių pastatų per karą buvo sugriauti.

7. Sovietų valdžia siekė, kad Katalikų bažnyčia būtų įregistruota, nes tik taip buvo įmanoma ją kontroliuoti. Registracija leido sumažinti vyskupų valdžios galią, be to, sudarė sąlygas Bažnyčią cenzūruoti. Klaipėdos katalikų bendruomenė oficialiai įregistruota 1948 m. rugsėjo 22 d. Tai buvo gausiausia religinė bendruomenė pokario Klaipėdoje.

8. Ypač sunki buvo Klaipėdos liuteronų parapijos padėtis. Parapijiečiai neturėjo

kunigo, galinčio vadovauti pamaldoms. Likusioms be kunigo parapijoms išsilaikyti padėjo Klaipėdos krašte dar gyva susirinkimų tradicija. Iš pradžių šios bendruomenės pamaldos vyko apgriautoje Reformatų bažnyčioje, vėliau liuteronų parapija dalijosi maldos namais su Klaipėdos stačiatikių bendruomene. Neįsiregistravusi nustatytu laiku Klaipėdos liuteronų bendruomenė buvo įregistruota tik po tiesioginio kreipimosi į Maskvą 1955 m. lapkričio mėnesį.

9. Klaipėdos baptistai po karo neteko savo maldos namų, nes ten, kur anksčiau stovėjo jų bažnyčia, buvo įkurtas Jūrų prekybos uosto klubas. Tikintieji į pamaldas rinkdavosi butuose. Daugiau kaip trisdešimt metų pamaldos vyko sename ankštame žvejo

namelyje miesto pakraštyje, Jurbarko g. 43. Baptistų bendruomenė lyg ir neturėjo teisės gyvuoti, nes buvo neįregistruota. Prašymas registruotis paduotas tik 1956 m. ir buvo atmestas. Šiai bendruomenei pavyko įsiregistruoti tik 1977 m.

10. Stačiatikiai buvo pirmoji Klaipėdos mieste įregistruota religinė bendruomenė. Prieš stačiatikių šventiką F. Rakeckį valdžia ėmėsi represinių veiksmų – jis buvo suimtas, apkaltintas antisovietine veikla ir ištremtas į Sibirą. Vietoj F. Rakeckio Klaipėdos stačiatikių bendruomenei vadovavo R. Tyščiukas. Iki karo uostamiestyje sentikių bendruomenės nebuvo. Tai antroji religinė bendruomenė, 1947 m. spalio mėnesį įregistruota Klaipėdos mieste.

Nuorodos

¹ J. Mešys, *Klaipėda*, Vilnius, 1964; H. Kreftas, *Klaipėda – pagaliau didelės ateities miestas*, Kaunas, 1969; A. Petraitis, *Klaipėda*, Vilnius, 1965.

² Von Stadtbaurat Weber, „Wie ich die Stadt Memel entwickelte“, *Memeler Dampfboot*, Oldenburg, 3 Juli 1949, Nr. 196; H. Kreftas, op. cit.; A. Petraitis, op. cit.

³ A. L. Arbušauskaitė, „Klaipėdos krašto senbuvių (autochtonų) padėtis sovietų okupacijos sąlygomis“, *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3.

⁴ A. Hermann, „Lietuvos evangelikų liuteronų bažnyčia 1915–1945 m.“, *Lietuvos evangelikų bažnyčios*, Vilnius, 2003.

⁵ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, t. 1, Vilnius, 1999.

⁶ J. Fabijonavičius, *Bažnyčios ir religinės bendruomenės Lietuvoje*, Vilnius, 1994.

⁷ V. Žulkus, *Viduramžių Klaipėda. Miestas ir pilis. Archeologija ir istorija*, Vilnius, 2002.

⁸ И. А. Лрозоровъ, *Старообрядчество исторія*, Каунась, С. А.

⁹ Г. Шлевис, *Православные храмы Литвы*, Вильнюс, 2006.

¹⁰ A. Juška, *Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje*, Klaipėda, 1997, p. 69.

¹¹ A. Juška, „Mažosios Lietuvos tuštėjimo metas“, *Baltija*, Klaipėda, 1998, p. 145.

¹² A. Juška, „Mažlietuvų evakuacija ir genocidas 1944–1951 metais“, *Tiltai*, 1998, Nr. 2–3, p. 75.

¹³ A. L. Arbušauskaitė, op. cit., p. 91.

¹⁴ A. Juška, op. cit., p. 75.

¹⁵ A. L. Arbušauskaitė, op. cit., p. 89.

¹⁶ V. Safronovas, *Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai*, Klaipėda, 2001, p. 52.

¹⁷ A. Rūtė, „Socialiniai, kultūriniai, administraciniai Klaipėdos gyvenimo bruožai 1945–1982 metais“, *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XVI–XX a. istorijos problemos*, Klaipėda, 2001, p. 63.

¹⁸ I. Zembrickis, *Klaipėda XIX amžiuje*, Klaipėda, 2004, p. 109.

¹⁹ J. Genys, E. Andrijauskas, „Klaipėdos urbanistika ir architektūra po didžiojo gaisro“, *Klaipėda. Istorija populiariai*, Klaipėda, 2002, p. 143.

²⁰ Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto 1945 m. lapkričio 23 d. sprendimas dėl Klaipėdos miesto atstatymo muziejaus steigimo, Klaipėdos apskrities archyvas (toliau – KAA), f. 104, b. 1, l. 99.

²¹ Klaipėdos miesto 1946 m. ketvirtojo ketvirčio biudžeto patikslinimo planas, *ibid.*, b. 5, l. 245.

²² J. Genys, E. Andrijauskas, op. cit.

²³ Von Stadtbaurat Weber, op. cit.

²⁴ J. Mešys, op. cit., p. 9.

²⁵ H. Kreftas, op. cit.; A. Petraitis, op. cit.

²⁶ H. Brandt, „Das War das Ende“, *Memeler Dampfboot*, Oldenburg, 20 Januar 1950, Nr. 2.

- ²⁷ A. L. Arbušauskaitė, op. cit., p. 92–93.
- ²⁸ N. Kairiūkštytė, „Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945–1950“, *Lituanistica*, 1990, Nr. 2(6), p. 35.
- ²⁹ A. L. Arbušauskaitė, op. cit., p. 93.
- ³⁰ Ibid., p. 94.
- ³¹ Ibid.
- ³² V. Safronovas, op. cit., p. 53.
- ³³ N. Kairiūkštytė, op. cit., p. 40.
- ³⁴ A. Hermann, op. cit., p. 252.
- ³⁵ 1944 m. gruodžio 22 d. nurodymai įkurti atskirą instituciją, vadinamą Religinių kultūrų reikalų taryba, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-181, ap. 2, b. 2, l. 1.
- ³⁶ Ibid., l. 2.
- ³⁷ Religinių kultūrų reikalų tarybos veiklos sritis ir uždavinių sprendimas, ibid., ap. 1, b. 2, l. 2.
- ³⁸ Rengimasis registracijai, 1947 m. gruodžio mėn., ibid., ap. 3, b. 3, l. 21.
- ³⁹ R. Laukaitytė, „Mėginimai sovietizuoti Lietuvos Bažnyčią 1944–1949 metais“, *Lietuvos istorijos metraštis*, Vilnius, 1998, t. 1, p. 195.
- ⁴⁰ A. Hermanas, „Evangelikai liuteronai ir reformatai Lietuvoje, 1940–1986“, *Krikščionybė Lietuvoje*, Chicago, 1997, p. 492.
- ⁴¹ Nurodymai dėl religinių bendruomenių registracijos, 1946 m. gruodžio mėn., LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 3, l. 19.
- ⁴² 1948 m. gruodžio 18 d. instrukcija RKRT įgaliotiniui dėl registravimo tvarkos, ibid., b. 23, l. 108.
- ⁴³ 1948 m. pažyma dėl bažnyčių išlaikymo, ibid., b. 45, l. 13.
- ⁴⁴ A. Juška, *Mažosios Lietuvos Bažnyčia XVI–XX amžiuje*, p. 230.
- ⁴⁵ A. Gailevičiaus 1946 m. pažyma dėl registravimo sunkumų, LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 3, l. 19.
- ⁴⁶ Registracijos priemonės, 1946 m. gruodžio mėn., ibid., ap. 3, b. 9, l. 150.
- ⁴⁷ A. Gailevičiaus 1946 m. kovo 26 d. raštas įgaliotiniui I. Polianskiui, ibid., l. 13.
- ⁴⁸ Pasisakymai dėl registracijos legalumo, 1947 m. gruodžio mėn., ibid., b. 12, l. 1.
- ⁴⁹ O. Vėgienė, „Laikraštis turi auklėti marksistinę dvasią“, *Raudonas švyturys*, 1949, spalio 2.
- ⁵⁰ LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 12, l. 20.
- ⁵¹ Ibid., l. 1–2.
- ⁵² LSSR MGB „O“ skyriaus viršininko pulkininko P. Šliapnikovo 1952 m. vasario 14 d. pažyma, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 16, b. 35, l. 9.
- ⁵³ V. Lukoševičius, „Kovoje su religiniais prietaisais“, *Raudonas švyturys*, 1953, gruodžio 4.
- ⁵⁴ J. Mickevičius, „Reakcinė religijos esmė“, ibid., 1949, gruodžio 15.
- ⁵⁵ B. Čičirka, „Reakcinė religijos moralės esmė“, ibid., 1954, rugsėjo 26.
- ⁵⁶ V. Šišakovas, I. Uzkovas, „Kalėdų kilmė“, ibid., 1952, gruodžio 24.
- ⁵⁷ B. Čičirka, „Vėlykų kilmė“, ibid., 1952, balandžio 10.
- ⁵⁸ J. Matutis, „Religijos kilmė“, ibid., 1952, lapkričio 11.
- ⁵⁹ B. Gudjurgis, „Krikščionybės kilmė“, ibid., 1952, vasario 17.
- ⁶⁰ A. Kaupas, „Ar buvo pasaulis kada nors suvertas?“, ibid., 1951, spalio 17.
- ⁶¹ A. Kaupas, „Religija ir mokslas apie visatą“, ibid., 1950, liepos 8.
- ⁶² I. Sergejevas, „Mokslas ir religija nesutaikinama“, ibid., 1952, liepos 31.
- ⁶³ P. Voinilovičius, „Kaip buvo išmatuotas atstumas iki mėnulio, saulės ir žvaigždžių“, ibid., 1951, rugsėjo 22.
- ⁶⁴ A. I. Oparinas, „Kaip atsirado gyvybė žemėje“, ibid., 1952, kovo 30.
- ⁶⁵ A. Kaupas, „Nuo beždžionžmogio iki žmogaus“, ibid., 1951, rugsėjo 26.
- ⁶⁶ A. Kublickas, „Ką sako mokslas apie žmogaus atsiradimą“, ibid., 1954, balandžio 11.
- ⁶⁷ A. Kaupas, „Religija ir mokslas apie visatą“, ibid., 1950, liepos 26.
- ⁶⁸ P. Kolonickis, „Marksizmas-leninizmas apie religiją“, ibid., 1954, sausio 14.
- ⁶⁹ J. Mickevičius, „Marksizmas-leninizmas apie religiją“, ibid., 1950, birželio 16.
- ⁷⁰ LSSR MGB „O“ skyriaus viršininko pulkininko P. Šliapnikovo 1952 m. vasario 14 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 16, b. 35, l. 9.
- ⁷¹ V. Žulkus, op. cit., p. 65.
- ⁷² Ibid., p. 66–69.
- ⁷³ J. Tatoris, *Senoji Klaipėda. Urbanistinė raida ir architektūra iki 1939 metų*, Vilnius, 1994, p. 197.
- ⁷⁴ G. Jankus, *Prökuls. Kirchspiel und Markttort im Memelland, Sauerland*, 1984, S. 12.
- ⁷⁵ J. Tatoris, op. cit., p. 199.
- ⁷⁶ J. Zembrickis, op. cit., p. 114.
- ⁷⁷ Y. Plasseraud, H. Minczeles, *Lietuvos žydai, prarasto pasaulio aidai*, Vilnius, 2000, p. 116.
- ⁷⁸ 1947 m. gruodžio 9 d. raštas dėl sinagogos išnuomojimo ekspedicinei tralerių bazei tinklų pyrimo dirbtuvėms įkurti, KAA, f. 104, b. 14, l. 204.

- ⁷⁹ A. Hermann, „Evangelikų reformatų bažnyčia 1940–1995 m.“, *Lietuvos evangelikų bažnyčios*, Vilnius, 2003, p. 418.
- ⁸⁰ A. Hermann, op. cit., p. 506.
- ⁸¹ B. Pušinio 1950 m. ataskaita dėl reformatų bendruomenės, LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 29, l. 47.
- ⁸² A. Rūtė, op. cit., p. 62.
- ⁸³ J. Fabijonavičius, op. cit., p. 9.
- ⁸⁴ E. Gudavičius, op. cit., p. 169.
- ⁸⁵ A. Nikžentaitis, „Klaipėdos identiteto beiėškant“, *Klaipėda. Istorija populiariai*, p. 7.
- ⁸⁶ V. Spengla, *Lietuvos Katalikų bažnyčios kronika*, Vilnius, 1997, t. 11, p. 14.
- ⁸⁷ A. Rūtė, op. cit., p. 61.
- ⁸⁸ Ibid.
- ⁸⁹ V. Vardys, „Katalikai ir komisarai: pirmoji pažintis“, *Krikščionybė Lietuvoje*, p. 377.
- ⁹⁰ P. Vainelovičius, „Kam tarnauja Vatikanas“, *Raudonas švyturys*, 1949, rugsėjo 22.
- ⁹¹ J. Micėnas, „Vatikanas – Amerikos imperializmo sąjungininkas“, ibid., 1953, rugpjūčio 23.
- ⁹² K. Kėdaitis, „Vatikanas ir jo veikla“, ibid., 1954, spalio 21.
- ⁹³ Pasisakymai dėl religinių bendruomenių registravimo, 1947 m. gruodžio mėn., LCVA, f. R-181, ap. 3, b. 12, l. 7–8.
- ⁹⁴ Klaipėdos katalikų bendruomenės registracijos pažyma, ibid., ap. 2, b. 124, l. 136.
- ⁹⁵ K. Misiū, R. Šinkūnas, *Lietuvos katalikų bažnyčios. Žinynas*, Vilnius, 1993, p. 348.
- ⁹⁶ P. Bielskis, „Katalikų bažnyčia ir lietuvių tragedija“, *Tiltai*, 2001, Nr. 6, priedas, p. 43.
- ⁹⁷ A. Rūtė, op. cit., p. 61.
- ⁹⁸ K. Misiū, R. Šinkūnas, op. cit., p. 348.
- ⁹⁹ Z. Ivinskis, „Reformacijos raida Lietuvoje“, *Krikščionybė Lietuvoje*, p. 137.
- ¹⁰⁰ J. Fabijonavičius, op. cit., p. 33.
- ¹⁰¹ A. Juška, op. cit., p. 92.
- ¹⁰² J. Fabijonavičius, op. cit., p. 35.
- ¹⁰³ 1948 m. statistiniai duomenys apie veikiančias parapijas, LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 74, l. 35.
- ¹⁰⁴ A. Hermann, op. cit., p. 245.
- ¹⁰⁵ LSSR MGB „O“ skyriaus viršininko pulkininko P. Šliapnikovo pažyma, LYA, f. K-1, ap. 16, b. 35, l. 4.
- ¹⁰⁶ 1948 m. statistiniai duomenys, LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 83, l. 8.
- ¹⁰⁷ A. Hermann, op. cit., p. 252.
- ¹⁰⁸ Ibid.
- ¹⁰⁹ A. Juška, op. cit., p. 227.
- ¹¹⁰ M. Kėkštaitės atsiminimai. Užrašė I. Griksaitė 2006 m. gegužės 17 d.
- ¹¹¹ *Klaipėdos–Karklės parapijos užrašų knyga. 1946–1977 m.*, kunigo R. Moro asmeninis archyvas. Saugoma Klaipėdos liuteronų parapijoje.
- ¹¹² A. Hermann, op. cit., p. 256.
- ¹¹³ 1954 m. statistiniai duomenys apie parapijų uždarymą, LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 83, l. 8.
- ¹¹⁴ B. Pušinio pranešimas, LYA, f. K-1, ap. 16, b. 37, l. 73.
- ¹¹⁵ J. Juška, op. cit., p. 320.
- ¹¹⁶ M. Kėkštaitės atsiminimai. Užrašė I. Griksaitė 2006 m. gegužės 17 d.
- ¹¹⁷ A. Hermann, op. cit., p. 257.
- ¹¹⁸ Ibid., p. 256.
- ¹¹⁹ V. Safronovas, op. cit., p. 51.
- ¹²⁰ Pranešimas RKRT įgaliotiniui, LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 67, l. 1.
- ¹²¹ Г. Шлевис, op. cit., c. 303.
- ¹²² V. Safronovas, op. cit., p. 51.
- ¹²³ J. Juška, op. cit., p. 286.
- ¹²⁴ A. Lotužis, „Baptistai pasaulyje ir Lietuvoje“, *Prizmė*, 1998, Nr. 1, p. 23.
- ¹²⁵ J. Fabijonavičius, op. cit., p. 49.
- ¹²⁶ A. Lotužis, op. cit., p. 23.
- ¹²⁷ Ibid.
- ¹²⁸ J. Fabijonavičius, op. cit., p. 50.
- ¹²⁹ Klaipėdos evangelikų baptistų bažnyčios istorijos 1981–2001 m. jubiliejinė programėlė.
- ¹³⁰ Ibid.
- ¹³¹ „Церкви евангельских христиан-баптистов. Клайпедская церковь“, *История евангельских христиан-баптистов в СССР*, Москва, 1989, c. 374.
- ¹³² Klaipėdos evangelikų baptistų bažnyčios istorijos 1981–2001 m. jubiliejinė programėlė.
- ¹³³ J. Fabijonavičius, op. cit., p. 51.
- ¹³⁴ A. Lotužis, op. cit., p. 24.
- ¹³⁵ Klaipėdos evangelikų baptistų bažnyčios istorijos 1981–2001 m. jubiliejinė programėlė.
- ¹³⁶ „Церкви евангельских христиан-баптистов. Клайпедская церковь“, c. 375.
- ¹³⁷ Klaipėdos evangelikų baptistų bažnyčios istorijos 1981–2001 m. jubiliejinė programėlė.
- ¹³⁸ B. Pušinio pažyma, LCVA, f. R-181, ap. 2, b. 96, l. 5.
- ¹³⁹ Klaipėdos evangelikų baptistų bažnyčios istorijos 1981–2001 m. jubiliejinė programėlė.
- ¹⁴⁰ Registracijos pažyma, LCVA, f. R-181, ap. 2, b. 179, l. 156.
- ¹⁴¹ „Церкви евангельских христиан-баптистов. Клайпедская церковь“, c. 375.

- ¹⁴² J. Fabijonavičius, op. cit., p. 29.
- ¹⁴³ A. Marcinkevičius, S. Kaubrys, *Lietuvos stačiatikių bažnyčia 1918–1939 m.*, Vilnius, 2003, p. 73.
- ¹⁴⁴ Г. Шлевис, op. cit., c. 303.
- ¹⁴⁵ Ibid.
- ¹⁴⁶ Ibid.
- ¹⁴⁷ Ibid., c. 304.
- ¹⁴⁸ LCVA, f. R-181, ap. 1, b. 67, l. 208.
- ¹⁴⁹ Dėl patalpų skyrimo sentikių bendruomenei, KAA, f. 104, b. 12, l. 38.
- ¹⁵⁰ Г. Шлевис, op. cit., c. 304.
- ¹⁵¹ R. Laukaitytė, *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*, Vilnius, 2003, p. 139.
- ¹⁵² Г. Шлевис, op. cit., c. 304.
- ¹⁵³ Ibid., c. 306.
- ¹⁵⁴ R. Laukaitytė, op. cit., p. 143.
- ¹⁵⁵ Г. Шлевис, op. cit., c. 308.
- ¹⁵⁶ Ibid.
- ¹⁵⁷ G. Abramčiko prisiminimai. Užrašė I. Griksaitė 2006 m. balandžio 29 d.
- ¹⁵⁸ Ibid.
- ¹⁵⁹ И. А. Лрозоровъ, op. cit., c. 142.
- ¹⁶⁰ J. Fabijonavičius, op. cit., p. 29.
- ¹⁶¹ И. А. Лрозоровъ, op. cit., c. 143.
- ¹⁶² J. Fabijonavičius, op. cit., p. 49.
- ¹⁶³ „Не оборвется нить веры...“, *Клайпеда*, 1999, 12 марта.
- ¹⁶⁴ Ibid.
- ¹⁶⁵ Ibid.
- ¹⁶⁶ Registracijos pažyma, LCVA, f. R-181, ap. 2, b. 172, l. 118.
- ¹⁶⁷ A. Rūtė, op. cit., p. 62.
- ¹⁶⁸ KAA, f. 104, b. 12, l. 41.
- ¹⁶⁹ „Не оборвется нить веры...“, *Клайпеда*, 1999, 12 марта.
- ¹⁷⁰ G. Leginzovo atsiminimai. Užrašė I. Griksaitė 2006 m. kovo 27 d.
- ¹⁷¹ Ibid.
- ¹⁷² „Не оборвется нить веры...“, *Клайпеда*, 1999, 12 марта.

Gauta 2007 06 19

Vytauto Didžiojo universitetas,
K. Donelaičio g. 58, Kaunas

Inesa Griksaitė

INTERACTION BETWEEN RELIGIOUS COMMUNITIES OF KLAIPĖDA CITY AND SOVIET AUTHORITY IN 1945–1954

Summary

The purpose of this work is to describe the life conditions of religious communities and Soviet authority's fighting against ecclesiastical institutions in 1945–1954 year in Klaipėda. The research is based on official documents, periodical press and memoirs of people were used. After the World War II Klaipėda was rebuilt, demographic situation had changed, the city was repopulated. Traditional, as well as new religions emerged the city were trying to get places for their activities and a right to execute rituals, the same time Soviet regime continued the policy of atheism. Soviet authority was trying to create the typical soviet atmosphere in Klaipėda, but it wasn't able to stop the development of religious communities.

This Work covers such aspects of postwar Klaipėda city: 1) situation in Klaipėda city after the events of 28th of

January 1945; 2) changes in demographic situation; 3) the foundation of Ecclesiastical Cults office; 4) the impact of Soviet atheism policy to inhabitants of Klaipėda; 5) postwar situation of traditional religious communities; 6) conditions of Klaipėda city's Catholic community; 7) conditions of evangelical Lutheran community; 8) situation of evangelical Baptist community; 9) situation of Orthodox community; 10) conditions of Orthodox-Old Believers community.

It was a normal everyday occurrence for settlers of Klaipėda city to take part in religious community's activities. Despite of the Soviet authorities' pressure, religious communities didn't stop their activities. Because of such opposition, latter Soviet authorities made some concessions. So religious communities had a chance to exist, but they couldn't exist at large.